

BURSA/HÜDÂVENDİĞÂR VİLÂYETİ'NİN TANINMIŞ SİMASI BEDREDDİN MAHMUT BEY - PARS BEY VE PARS BEY AİLESİ*

Muhammet KEMALOĞLU**

Öz

Pars Bey ailesi, Bursa Umurbey'in (hatta ondan önce kurulmuş olan Kozca Köyü'nün) tarihinde ve idaresinde önemli bir yeri olan 600 yıllık geniş bir aile olup, Pars Beyler Sülalesi olarak tanınan ve II. Murat Döneminde Pars Bey olarak yaşamış Şeyh Abdullah oğlu Bedrüddin (Bedreddin Mahmut Bey'e dayanır. Pars Bey/Abdullah oğlu Bedreddin Mahmut Bey, I. Murat zamanında ve Sultan'ın yakın dostu olan ve sarayda görev yapan Pars Bey, Abdullah oğlu Bedreddin Mahmut Bey'in nam-ı diğer bir şöhretli ismidir. Pars Bey Vakfiyesinde kendisi için "Emirü'l-âzâm ve kadri'l-muazzam" tabirinin kullanılması, kendisinin büyük bir amir ve kıymeti yüksek bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Bedreddin Pars Bey hayırsever biri olarak tanınmıştır. Cami, zaviye, mezarlık hatta mahalle evlerinin arsası dâhil olmak üzere buradan Bursa Hisarı'na kadar uzanan geniş bir alan onun vakfidir. Bugün, Bursa'da ki Zafer Çarşısı karşısında kalıntıları bulunan Rum kilisesi arsası da Pars Bey Vakfı'na aittir. Daha önce adı Kozca olan Gemlik'e bağlı Umurbey Köyü ile Kirmastı (Mustafakemalpaşa)'ya bağlı Mazder Köyü de Pars Bey'in vakıfları arasındadır. Bedreddin Pars Bey'in oğlu ve torunlarının da dedeleri gibi hayırsever insanlar oldukları günümüze gelen vakfiyelerinden anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Tekkeler, Bedrettin Pars Bey, Baba Efendi Tekkesi.

Geliş Tarihi: 27 Mayıs 2022 - Kabul Tarihi: 25 Ekim 2022.

Atıf Bilgisi: Muhammet Kemaloğlu, "Bursa/Hüdâvendigâr Vilâyeti'nin Tanınmış Siması Bedreddin Mahmut Bey-Pars Bey ve Pars Bey Ailesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt 132, Sayı 261, İstanbul 2022, s. 299-326, doi: 10.55773/tda.1122339.

* Bu çalışma, Kemaloğlu, Muhammet, *Hakkı Baha Pars: Hayatı ve Eserleri (1879-1942)*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2022, adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. TRT Kurumu Genel Müdürlüğü, muhammetkemaloglu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7542-7517.

**The Famous Person of Bursa / Hüdavendigâr Province
Bedreddin Mahmut Bey-Pars Bey and Pars Bey Family**

Abstract

The Pars Bey family is a 600-year-old extended family that has an important place in the history and administration of Bursa Umurbey (even the Kozca Village, which was founded before him), and is known as the Pars Beyler Dynasty and lived as Pars Bey during the reign of Sultan Murat II, the son of Sheikh Abdullah Bedrüddin (Bedreddin Mahmut). Pars Bey or Bedreddin Mahmut Bey, son of Abdullah, Pars Bey, who was a close friend of the Sultan during the reign of Murat I and served in the palace, is another famous name of Bedreddin Mahmut Bey, son of Abdullah. The use of the phrase “azam ve kadri'l-muazzam” shows that he was a great leader and a high-value person. Bedreddin Pars Bey was known as a philanthropist. There was a large area stretching from here to Bursa Fortress, including the mosque, zaviyah, cemetery and even the land of neighborhood houses. An area is his foundation. The land of the Greek church, the ruins of which are located opposite the Zafer Bazaar in Bursa today, also belongs to the Pars Bey Foundation. It was previously called Koz. Umurbey Village of Gemlike and Mazder Village of Kirmastı (Mustafakemalpaşa) are among the Pars Bey foundations. It is understood from the endowments that have survived to the present day that Bedreddin Pars Bey's son and grandchildren were charitable people like their grandfather.

Keywords: Bursa, Lodges, Bedrettin Pars Bey, Baba Efendi Lodge.

Giriş

Türkiye'nin vatanlaşma süreci temelde tarihi, siyâsî, iktisâdî amiller ile ilişkili iken bunun yanında İslamlaşma hareketi de düşünülürken dinî, tasavvufî zümrelerin etkisi sebebiyle de tasavvufî bir hususiyet içerir. Bu nedenle de fetihlerde dinî sebepler öne çıkmaktadır. Tekkelerin açılması, zaviyelerin kurulması kılıç ile duanın birleşmesini sağlamaktadır. Fethedilen topraklar dinî tasavvufî erkân tarafından iskana çevrilmekte ve topraktaki kalıcılık artırılmakta idi. Fetihler tasavvufî unsurlardan bağımsız düşünülmez. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda oldukça önemli görevleri olan birçok heterodoks zümre, XIII ve XIV. Yüzyıl Türkiye'sinde, Türkleşme ve İslamlaşma sürecine katkı sunmuştur.

Pars Bey, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna tanıklık etmiş. Bu kuruluşta katkı sağlamış ilk Türk beylerindedir. Osmanlı ailesi ile bağları kız alıp vermeler sayesinde hısımlığa da dönüşmüştür. Aileye ait vakıflar, hanlar, arsalar, camiler, çeşmeler vb. yapılar bugün de Bursa'da varlığını devam ettirmektedir. Bu çalışmamızda 600 yıllık bir geçmişe sahip Pars Ailesini ve ailenin bilinen ilk büyüğü Pars Bey'i ele almaya çalışacağız.

Pars Bey ailesi, Bursa Umurbey'in (hatta ondan önce kurulmuş olan Kozca Köyü'nün¹) tarihinde ve idaresinde önemli bir yeri olan 600 yıllık geniş bir

¹ Çalışmamızın hazırlanmasında izinleri, paylaştıkları bilgi ve belgelerle desteklerini esirgemeyen, Mehmet Baha Pars'ın hayattaki torunu Neylâ Peynircioğlu, damadı Bekir Peynircioğlu (Prof. Dr. Bedrettin Pars Bey ve Bedriye Hanım'ın kızı) ile Prof. Dr. Mehmet Akif Tural'a teşekkür ederim; Prof. Dr. Bedrettin Pars Bey ve Bedriye Hanım'ın kızı Neylâ ve damadı Bekir Peynircioğlu ile yapılan görüşme, 27 Nisan 2021; Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.

aile olup², Pars Beyler Sülalesi olarak tanınan ve II. Murat döneminde Pars Bey olarak yaşamış Şeyh Abdullah oğlu Bedreddin (Bedreddin Mahmut) Bey'e dayanır.

Pars Bey / Abdullah Oğlu Bedreddin Mahmut Bey

Pars Bey/Abdullah oğlu Bedreddin Mahmut Bey, I. Murat zamanında ve Sultan'ın yakın dostu olan ve sarayda görev yapan³ Pars Bey, Abdullah oğlu Bedreddin Mahmut Bey'in⁴ namı-ı diğer bir şöhretli ismidir⁵. Pars Bey Vakfiyesinde⁶ kendisi için "Emirül-âzâm ve kadri'l-muazzam" tabirinin kullanılması, kendisinin büyük bir amir ve kıymeti yüksek bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Osmanlı saraylarında yapılan temizlik işlerine "pars" denildiği düşünülürse, Bedreddin Mahmut Bey'in sarayın temizlik işleri sorumlusu olduğu kabul iddia edilmektedir. Çok hayret verici bir durum da bazı belge-

² Celil Bozkurt, "Milli Mücadele Döneminde Muhittin Baha Pars", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 56, Bahar, 2015, s.11-32.

³ Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü*, Cilt: IV, Haz. Hüseyin Algül-Osman Çetin-Mefail Hızlı-Mustafa Kara-M. Asım Yediylidiz, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2009, s.34.; Osman Çetin, "Doğan Bey'in Feryadı", *Bursa Günlüğü*, Eylül-Ekim-Kasım, (7), 2019,s.86-90.; Yılmaz Akkılıç, *Bursa Ansiklopedisi*, 4.cilt, Burdef Yayınları, 2002, s.1425-1426.; Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, s. 51-52.; Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.

⁴ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, Cilt: I, Haz. Hüseyin Algül-Osman Çetin-Mefail Hızlı-Mustafa Kara-M. Asım Yediylidiz, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2009, s.188.; Kepecioğlu, a.g.e.,2009, Cilt: IV, s. 135.; Mustafa Kara, "Bursa Tekkelerinin Alfabetik Olarak İsimleri ve Belli Başlı Kaynaklar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 1987b, s.89-98.; <https://www.facebook.com/MisakiMilli/videos/708471396245942/> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.; "Pars Bey, Abdullah oğlu Bedrettin Mahmut Bey'in lakabıdır. Abdullah oğlu'dur, yani köle kendenlidir. II. Murad döneminde yaşamıştır. Diğer Parslardan ayırmak için Büyük Pars denilmiştir. Şehreküstü Camii'ni bu Pars Bey yaptırmıştır. Cami, yıkılıp yerine yenisi yapılmıştır. Pars Bey'in yaptırdığı tekeden ise bugün bir eser yoktur. XV. yüzyılda yaşamış Muhammet Pars Bey'in "Risale-i Kudsiye" adlı bir kitapçığı vardır. Ölüm tarihi belli değildir. Fevzi Çakmak Caddesi üzerinde bulunan Şehreküstü Camii'nin yanında bulunan türbede gömülüdür. Vakfiyesi 1445 tarihlidir. Torunu Umur Bey, bugünkü Umurbey'e adını veren kişidir". Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: IV, s. 51-54.; Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İli Merkez), Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983,s.282.; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mîmarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, C.II, Baha Matbaası, 1972,s.333.; Raif Kaplanoğlu, *Bursalı Şair ve Yazar ve Ünlüler Ansiklopedisi*, 1988, 257.; "Orhan Gazi'nin kızını, oğlu Yakub Bey ile evlendiren Pars Bey lakablı Bedreddin Mahmut Bey'in baba adı da vakfiyede Abdullah olarak kayıtlı olsa da onun, XIII. yüzyıl Selçuklu ümerasî arasında zikredilen Bedreddin Mahmut'un torunu olması kuvvetle muhtemeldir". Bu konuda bkz. Vedat Turgut, "Vakıf Belgeleri Işığında Umur Bey ve Lala Şahin Paşa'nın Menşei ve Osmanlılar ile İttifakına Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, 2016, s. 47, 1-39.; Vedat Turgut, "Vakıf Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi Aileleri II: Âl-i Timurtaş Paşa", *Osmanlı Araştırmaları*, LIII, 2019a,s.51-120.; "...Bedreddin Bey ve Ahmed Paşa Mescidi Mahallesi 15 ilâ 38 ve Seydiler Mahallesi 18 ilâ 49 nefer ile meskûn olarak gösterilmiştir. Bedreddin Bey'in Hüdâvendigâr Sancağı'nda vakfı bulunan Mahmud Pars Bey olması kuvvetle muhtemeldir. Bursa'nın Şehreküstü mevkiinde türbesi bulunan II. Murad dönemi ümerasından Pars Bey'in Yakub Bey adında bir oğlu vardır. Vedat Turgut, "Orhan Gazi Dönemi ve Vakıfları", *Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, V, Kocaeli, 2019 b, s. 391-472.

⁵ Kaplanoğlu, a.g.e., 1988, s. 257.; <https://www.belgeseltarih.com/bursada-medfun-sadrazamlar-ve-vezirler/> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

⁶ "...Yunanlıların Bursa'yı boşalttığı 10 Eylül 1922 günü çıkan (veya çıkartılan) bir başka yangında tamamen harap oldu. Bulunduğu arsa, Bedrettin Pars Bey vakfı idi. 1980'den sonra Hisar eteklerindeki park düzenlemesi içinde kaldı". <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/aya-yani-teologos-kilisesi.html> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.; *Bursa Vakfiyeleri-1.*, Hasan Basri Öcalan, Sezai Sevim, Doğan Yavaş, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A, 2013, s. 523-531.; Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: IV, s. 235-235.

lerde kendisinden, bey sıfatı başa getirilerek, “Bey Pars” diye söz edilmesidir. Bununla birlikte Bedreddin Mahmud’un “sarayın temizlik işleri âmiri” olduğu da düşünülebilir. Aslında “pars” hepimizin bildiği bir hayvan adıdır. Ancak Osmanlı saraylarında yapılan temizlik işlerine de “pars”⁷ derlerdi. “Sarayda bugün pars var” demek, “sarayda temizlik var” anlamına geliyordu. Vaktiyle Topkapı Sarayı’ndaki Hırka-i Saadet’in bulunduğu odanın tozlarını süpürge ile alırlardı ki buna “süpürge parsi”, sabah nöbetçileri de çinileri ve pencere-leri yaş süngerle silerlerdi ki, buna da “pars” derlerdi.⁸

Bedreddin Pars Bey hayırsever biri olarak tanınmıştır. Cami, zaviye, mezarlık hatta mahalle evlerinin arsası dâhil olmak üzere buradan Bursa Hırsarı’na kadar uzanan geniş bir alan onun vakfidır. Bugün, Bursa’da ki Zafer Çarşısı karşısında kalıntıları bulunan Rum kilisesi arsası da Pars Bey Vakfı’na aittir. Daha önce adı Kozca olan Gemlik’e bağlı Umurbey Köyü⁹ ile Kirmastı (Mustafakemalpaşa) ’ya bağlı Mazder Köyü de Pars Bey’in vakıfları arasındadır. Bedreddin Pars Bey’in oğlu ve torunlarının da dedeleri gibi hayırsever insanlar oldukları günümüze gelen vakfiyelerinden anlaşılmaktadır.¹⁰

⁷ Pars(a) (Far.): temiz kişi, güzel, iffetli namuslu. İlker Berber, *Tarihi Kıpçak Türkçesi Sözlüklerinde Sosyal ve Kültürel Yaşam*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 55.; Aybars, “ay gibi parlak, güzel, temiz pars” veya “kutsal pars”. Galip Güner, “Memlük-Kıpçak Sözlük ve Gramerlerinde Kişi Adları”, *Dil Araştırmaları*, 12 (23), 2018, s. 103-122.

⁸ Kepecioğlu, *a.g.e.*, 2009, Cilt: IV, s. 134.; Çetin, “a.g.m.”, 2019, s. 86-90.; Akkılıç, Y., *a.g.e.*, 2002, s. 1425-1426.; Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, s. 51-52.; Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.

⁹ *Umurbey (Gemlik) ilçesine bağlı bir belde. Eskiden, Kite/Ürünlü’ye bağlı. 1468 yılında Lala Şahin Paşa’nın torunu Musa Bey oğlu Umur Bey, kendi malikânesi olan Balabancık, Kaşça, Akköy, Yazır adlı dört küçük köyü bir araya toplamak suretiyle Umurbey köyünü kurmuştur. Umur Bey’in Lala Şahin Paşa’nın torunu Bâli Bey’in oğlu olduğu olduğu da söylenmektedir... Ancak belgelerdeki Kozca köyü, Yakup Bey zaviyesi vakfidir. Daha sonra Yakup Bey’in çocuklarından, Umur Bey’in kızı Hundi Hatun’un yönetimine girmiş. Bazı kaynaklar Hundi Hatun’un kızı değil kansı olduğunu söyler. Bu nedenle köye Umurbey denilmiştir. İşgal yılları sırasında köyde tahribat olmuş, ancak felaketi uzatmıştır. Umurbey’de, Pars Bey bir de cami yaptırmış. Bu Pars Bey, Şehreküstü Camii’ni yaptıran Mahmut Bedrettin’in oğlu Yakup Çelebi imiş. Yakup Çelebi, Umur Bey’in torunu Hundi Hatun’un eşi imiş. Bu nedenle köy Parsbey Vakfı içine alınmıştır. Bu vakfiye 1453 tarihli. Mezarlığı’nda bulunan iki gömüden biri Umur Bey’e aittir. Kepecioğlu, Umur Bey’in, Yakup Çelebi, Hasan Çelebi ve Koca Mehmet Çelebi adlarında üç oğlu ile Döndü Hatun adında bir kızının bulunduğunu ve bu kızının Bedrettin Pars Bey’in kardeşi oğlu ile evlenmiş olduğunu kaydetmektedir. Nitekim belgelerde geçen Kozca köyü, Yakupbey zaviyesi vakfına aittir. Daha sonra Yakup Bey’in çocuklarından, Umur Bey’in kızı Hundi Hatun’un yönetimine girmiş. Kepecioğlu’na göre, “Umur Bey sülalesinden Mahmut Bey’in kızı Fatma Hatun, 1599 yılında Katrılı, Engurucuk, Umurbey köylerini evlatlarına vakfettiğini yazmaktadır. Fatma Hatun’un Mahmut Bey adlı bir oğlu varmış”. Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü*, Cilt: III, Haz. Hüseyin Algül-Osman Çetin-Mefail Hızlı-Mustafa Kara-M. Asum Yediylüdz, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2009, s. 18.; Kepecioğlu, *a.g.e.*, 2009, Cilt: IV, s.198.; Raif Kaplanoğlu-Yusuf Oğuzoğlu, *Asri Gemlik*, Yusuf, Gemlik Belediyesi Yayınları, 2011, s. 326-327.; Çetin, “a.g.m.”, 2019, s. 86-90.; Muammer Demirel- Sabri Becerekli, “Bursa’nın Tarihi Mahalleleri, Umurbey, Yenimahalle, Karaağaç, Mollaarap Mahallelerinde Toplumsal Hayat (19. Yüzyıl)”, Cilt: 3, editör Neslihan Dostoğlu, Yusuf Oğuzoğlu, Aziz Elbas, Necmi Gürsakal, 2014, s. 29.; Züleyha Yördem Sönmezşık, *Bursa A-119 Numaralı Şer’iyye Sicili Tahlil ve Transkripsiyonu*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2001, s. 62, 169.; Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, *a.g.e.*, s. 52.; Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.*

¹⁰ Çetin, “a.g.m.”, 2019, 86-90.; Kemaloğlu, Muhammet, Hakkı Baha Pars: Hayatı ve Eserleri (1879-1942), *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara 2022, s. 9-22.

Bedreddin Pars Bey (Bedruddin Pars Bey) Zaviyesi¹¹

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasından söz ederken tekke ve zâviyeler üzerinde de durmak gerekir. Çünkü tekke ve zaviyelerin bu hususta gerçekten önemli hizmetleri görülmüştür. Oğuz Türkleri, Anadolu'da yerleştikleri zaman, İslâm âlemindeki tasavvuf cereyanı değişik şekil ve biçim almıştı. Tarihi metinlerde, belli tarikatlara mensup şeyh ve dervişlerin şehir, kasaba ve köylerde yahut yol kenarlarında kurdukları ve gelen-geçene bedava yemek yedirip misafir ettikleri tekkeler için değişik terimler kullanılmıştır. Bunlar arasında ribât, hankah savma'a, düveyre, medrese, imâret, dergâh, âsitane gibi terimler bulunmakla beraber, daha çok tekke ve zâviye terimleri yaygınlaşmıştır.

Zâviyeler bir toplanma ve hizmet yeri olup, gerektiği takdirde gelen ve gidenlere konaklama yeri olarak hizmet veren mekânlardır. Ayrıca, zâviyeler, tekkeler gibi tarikat etkinliklerinin yürütüldüğü, daha çok kırsal alanlarda kurulan ve farklı işlevleri olan yapılardır. Zâviyelerde görev yapan şeyhlere, zâviyedâr, buralarda oturan dervişlere de, zâviyenişin denirdi. Daha X. yüzyılda Fergana, Merv, Semerkant, Buhara ve Gürcan dolaylarında süfiler için irili ufaklı sayısız hânîkâh (zâviye)'ler vardı. Zâviyeler, normal olarak öteki bütün sosyal müesseseler gibi buldukları zaman ve mekânın gerektirdiği içtimâî, iktisadî ve dinî şartlara bağlı olarak dinî-tasavvufî fikirlerin yayılması ve yaşanması amacıyla kurulan müesseselerdir. Selçuklular dönemi ile Osmanlıların ilk zamanlarında zâviye şeyhleri, muhtelif tarikatlara mensup kerâmet sahibi veliler hüviyetindedirler.¹²

Bursa'da ilk zaviyeler, Bursa'nın fethi önce Türkistan'dan gelen veya devletin ileri gelenleri tarafından kurulmuştur. Bursa'da çeşitli tarikatlara¹³ ait olmak üzere birçok tekke ve zaviye inşa edilmiştir¹⁴. Ebu İshak Kazeruni Zaviyesi, Pars Bey Dergâhı¹⁵, Emir Sultan Zaviyesi ile Hacı Halife Zaviyesi bunlardan bazılarıdır.¹⁶ Dönemin veziri Çandarlızâde Ali Paşa ve Bedreddin Bey bin Abdullah da Bursa'da zaviye inşa ettiren kişiler arasındadır. Bed-

¹¹ Mustafa Kara, "Bursa Tekkelerinde Şeyhlik Yapan Mutasavvıflar (II)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 3, Cilt: 3, (3), 1991, s. 119-130.

¹² Muhammet Kemaloğlu, "Türkiye Selçuklularında Dini Eserler", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 2015, Sayı: 12, s. 139-164.

¹³ Nursal Kumaş, *II. Abdülhamid Döneminde Bursa'da Sosyal Hayat (1876-1909)*, 2020, s. 73.

¹⁴ Mustafa Kara, "Bursa Tekkeleri ve Tasavvufî Hayat Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 1987a, s. 77-88.

¹⁵ Nilüfer Alkan Günay, 18. Yüzyılda Osmanlı Taşra Yönetim Düzeninin Sosyo-Kültürel Yapıya Etkileri (Bursa Örneği), *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi*, 2010, s. 202-203.; Ahmed Baba Efendi. Zafer Erginli, "Bursa Tasavvuf Kültüründe Horasanlı Dervişler", *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*, Yayına Hazırlayan: Ramis Dara, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları Bursa Kitaplığı: 11, 2002, s. 176-194.

¹⁶ Samettin Başol, Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi*, 2008, s. 159.; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi*, (II), 1942, s. 279-304.

reddin Bey'de Şehreküstü mahallesinde¹⁷ bina ettirdiği zaviyesini misafirlere, âlimlere ve gelip geçenlere vakfettiğini belirtmiştir¹⁸. Beypars olarak tanınan Abdullah oğlu Bedreddin Bey, Bursa'da Şehreküstü mahallesinde¹⁹ 1440'lı yıllarda²⁰ bir cami²¹ ve bir zaviye yaptırmıştır. Bu yapıların yanında kurulan

¹⁷ “Şehreküstü”, pek çok Anadolu şehrinde rastladığımız bir mahalle adıdır. Bursa'da fetihten sonra ilk kurulan mahallelerden biri de “Şehreküstü” mahallesidir. Kalenin dışarısında yapıldığı için bu isim verilmiştir. Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: III, s. 86.; Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: IV, s. 146.; Çetin, “a.g.m.”, 2019, 86-90.; “Fetihden sonra Bursa'da büyük bir gelişme ortaya çıktı. Nüfus giderek arttı, şehir büyüdü. Fethin üzerinden daha yüz yıl geçmeden pek çok semt ve yerleşim bölgesi oluştu. Kaynaklarda, Bursa'da sur (hisar) dışında kurulan ilk mahallenin Şehreküstü olduğu ifade edilmektedir”. Raif Kaplanoğlu, Bursa Yer Adları Ansiklopedisi, 1996, s. 7.; “Mahalleye adını veren II. Murad döneminde Bedreddin Mahmud (Pars) tarafından yaptırılmıştır. Şehreküstü Camii'nin kible istikametinde, camii banii Pars Bey'in türbesinin yanında, son zamanlara kadar geldiğine şahit olduğumuz kabir de mevcuttu. Mezarlıkta, daha çok camii yaptırın zatın ailesine mensup kişilerin medfun olduğu sanılmaktadır. Bu kabristanda bulunan ilgili günümüzde bazı mezar taşı parçalarına rastlanmaktadır”. Mefail Hızlı, “Osmanlı Dönemi Bursa Mezarlıkları, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, (8), 1999, s. 135-147.; Nursal Kumaş, II. Abdülhamid Döneminde Bursa'da Sosyal Hayat (1876-1909), 2020, s. 88.

¹⁸ Defterde yer alan Hicri 29 Safer 1141- Miladi 4 Ekim 1728 tarihli kayıta: “Medine-i Burusa'da vâki merhum Bedreddin Pars Bey vakfından almak üzere yevmi dört akçe vazife ile mu'temed ve vekil-i harç ve yevmi dört akçe vazife ile eczâ-hân olan Es-seyyid Mustafa bin Halil veledes kendi hüsn-i rıza ve ihtiyârıyla cihet-i mezbûrları erbâb-ı istihkâkdan Mehmed bin el-Hâc Hasan'a ferâgat ve kasr-ı yed itmekle kasr-ı yedinden tevcih olunub yedine berât-ı şerif-i alişân virilmek bâbında inâyet recâsına nâzir-ı vakf dârüs-sa'ade ağası izzetlü el-Hâc Hasan Ağa 'arz itmekle mücebince tevcih olunmak” ifadeleri yer almaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere vakıf kurumlarında bazı görevler tek bir kişi tarafından yürütülmekte ve bu kişi ayrı ayrı yürüttüğü vazifeler için ayrı ayrı ücretler almaktadır. Atama kaydında yer alan ifadelerden Bedreddin Pars Bey Vakfı'nda da el-Hâc Hasan'ın, mutemetlik ve vekil-i harç ciheti için yevmi dört, eczahanlık ciheti için de yine yevmi dört akçe aldığı anlaşılmaktadır. Üftade Yancı, “1576 Numaralı Defter Örneğinde Ruûs Defterlerinin Vakıf Atamaları Açısından Önemi”, *Vakıflar Dergisi*, (53), 2020, s. 47-66.; Hamza Keleş, “Vakfiyeler Göre XV. Yüzyılda Bursa'da İmar Faaliyetleri”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, (1), 2001, s. 177-188.; Samettin Başol, Vakfiyelerine Göre XV. Yüzyıl Bursa Vakıfları, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2000, s. 106-107.

¹⁹ “Burada mevcut ve bu namıyla maruf cami şerif pek harab iken vali-i esbak merhum Münir Paşa hazretlerinin valiliği hengâmında arazi müfettişi Rıza Beğ zade Cemil Beğ merhumun nezareti tahtında mücedded dincek derecede mütevellî reşadetlü Şeyh Hacı Bahaeddin Efendi hazretleri marifetiyle tamir ve inşa ve harim-i camide bir de kahvehane ihdas ve cami şerifin kible-i cihetindeki kabristan derununda bani-i camii Pars Beğ medfun olduğu türbe dahi tamir ve sanduka etrafını müzeyyen parmaklıkla tahaddud ve gerek cami şerif ve gerek türbe-i şerifeye avize talik ve mücedded hasır ve kelimelere ferş olunarak tezyin olunmuşdur. Türbe-i şerif haricindeki kabristanda birçok makbere bulunmuşdur”. http://ugurkoc.com/mirat_bursa.php Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.; Mehmet Şemseddin, *Yâdigari Şemsi*, Mısri Dergâhı Seccâdenesini, Matbaa-i vilâyet, 1332, s. 225.

²⁰ Şehreküstü Mahallesinde bulunan bu tarihi cami, 1980 yılında tamamen yıkılarak yerine, çok kubbeli bir betonarme cami yapılarak orijinal yapı tümüyle yok edildi. Sadece minaresi ise orijinal kaldı. Raif Kaplanoğlu'ndan e-posta ile alınmış belge.

²¹ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/sehrekustu-camii> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.; “Fevzi Çakmak Caddesi üzerinde bulunan Şehreküstü Camii'nin yanında bulunan türbede, II. Murad döneminde yaşamış Abdullah oğlu Bedrüdîn Mahmud (Pars) Bey'in gömütlü bulunur. 70X8, 70 metre iç ölçülerinde olan türbenin üzeri içten kubbe ile örtülüp dıştan çatıyla örtülüdür. Yapı içinde bir adet ahşap sanduka bulunmaktadır”. Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İli Merkez), 1983, s. 282.; Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: IV, s. 54.; “Şehreküstü durağından çıktığınızda sizi Bosna Sebili ve Şehreküstü (Pars Bey) Camii karşılar”. <https://www.bursa.com.tr/orhan-gazi-kulliyesi-tarihi-carsi-hanlar-bolgesi-ve-cevresi-27318.html> 2009.; Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri, 806-855 (1403-1451), Cilt: II, 1972, s.333-334.; “İl Müftülüğünün karşısındaki Bedreddin Pars Bey türbesinden önünden Kadiri-Eşrefi dergâhı Numaniye'ye geçiyoruz”. https://www.bursa.bel.tr/dosyalar/yayinlar/190102110646_bursa-gunlugu-sayi-4-aralik-2018-web.pdf Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.; Mehmet Şemseddin, a.g.e., 1332, s. 225.

türbe²² ise günümüzde hale mevcuttur. Cami günümüzde ayakta olmasına rağmen, zaviyeden bir eser kalmamıştır. Bedreddin Bey'in bu eserlerinden sadece zaviyesini içeren vakfiyesi Evail-i Cemaziyelevvel 849/5-14 Ağustos 1445 tarihini taşımaktadır.²³ Vakfiyenin aslı Topkapı Sarayı'ndadır.²⁴ Bu vakfiyenin içeriğindeki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla asıl vakıfname yanmıştır.²⁵ Bu vakıfnamede kardeşi²⁶ Şerafettin Yakup Bey'i (Şerefüddin Yakup Bey bin Abdullah²⁷ müteveli ve nazır tayin etmiştir. Bundan sonra nesilden nesile geçmesini ve bu nesil kesilirse Bursa hâkiminin bakmasını şart etmiştir.²⁸ Bedreddin Bey kurduğu zaviye²⁹ için şunları vakfetmiştir:

²² "Bursa türbe ve kabirleri arasında Abdal Mehmed'e 'aid olanı, Abdüllatif Kudsi'yi, Hatılniye Türbesini, Ali Zade Mezarını, Muradiye Türbesi'ni, Pars Bey Türbesi'ni, Veled Yanic Mezar'nu, Yiğid Oğlu Mezar'nu numaralarında cami'leriyle beraber dercetmişdik". Ayverdi, a.g.e., 1972, s.369.; Bursa'daki diğer türbeler hakkında ayrıca bakınız: Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: IV, s. 178-184.

²³ Bedreddin Pars Bey Vakfiyesi, *Bursa Vakfiyeleri -I-, a.g.e., 2013, s. 223-231.*; Hasan Demirtaş, "Bursa ve Manisa'daki Vakıflarla İlgili İki Kitap: *Bursa Vakfiyeleri -I-,* Yayına Hazırlayanlar: Hasan Basri Öcalan-Sezai Sevim-Doğan Yavaş, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., Bursa 2013, Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan, Haz. Mehmet Akif Erdoğan-Ömer Biyık, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı, Yayın No: 7, Ankara 2014, *Vakıflar Dergisi*, (41), Haziran, 2014, s. 197-204.; Başol, a.g.t., 2000, s. 14.; "Bedreddin Pars Bey'in Vakfiyesi 1445 tarihini taşımaktadır. Yaptırdığı köylere akar olarak Orhangazi, Korca, Asboğa köylerini vakfetmiştir". Raif Kaplanoğlu'ndan e-posta ile alınmış belge.; Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: IV, s. 335.; Mehmet Şemsetdin, a.g.e., 1332, s. 225.; Kaplanoğlu, a.g.e., 1988, s. 257.

²⁴ Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, a.g.e., s. 52.; Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.

²⁵ "1437'de Şehreküstü'deki Pars Bey Vakfı'nun mütevellisinin vakfiyeyi kaybetmiş olması "hiyânet" nedeniyle görevden azl onulmasına yol açmıştır". Engin Yenal, *Osmanlı Mimarlığı Erken Döneminde Bursa'da Yapıların Oluşumu*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2012, s. 56.; Engin Yenal, *Osmanlı Başkenti Bursa*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2014, s. 131.; Başol, a.g.t., 2000, 14.; Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: IV, s. 35.

²⁶ *Bursa Vakfiyeleri -I-, a.g.e., 2013, 223-231.*

²⁷ Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri'nde de Vakfı zaviye-i Yakub Bey veled-i Bedreddin Bey ifadesi yer alır. Başol, a.g.t., 2008, s. 119, 136-137.; Başol, a.g.t., 2000, s. 14.

²⁸ Başol, a.g.t., 2000, s. 173.

²⁹ Raif Kaplanoğlu, Yakup Bey'in Tavaşi olduğunu söyler; "Bedreddin Bey'in vakfiyesinde açıkça "Tavaşi" olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Bedreddin Bey'in Hadım Ağası olan bir saray görevlisi olduğunu görülmektedir. Bu nedenle hadım olan bir kişinin neslinin nasıl devam ettiği tartışılmıştır. Oysa Pars ailesi Bedreddin Bey'den değil, kardeşi Yakup Bey'in neslinden geldiği anlaşılmaktadır". (Raif Kaplanoğlu'ndan e-posta ile alınmış belge.). Raif Kaplanoğlu, "Şerefüddin Yakup Bey bin Abdullah Vakfı (Ailev'i-Ehli Vakfı): Bursa'da bir zaviye sahibi Abdullah oğlu Bedreddin Bey'in kardeşi olan Yakup Bey, ailevi bir vakıf kurarak, kendi ehline çeşitli gelir kaynakları bırakmıştır. Ümeradan olan Yakup Bey'in vakfiyesinde, kız ve erkek evlatlarına ve onların nesline eşit olarak bırakmıştır. Tevliyet ve nezaret Şerefüddin Ya'kub Bey bin Abdullah uhdesine verilmiştir; müteveli de Çukur Mescid mahallini bu vakfa zammediyor. Bu Ya'kub Bey'in Bedrüddin Bey'in kardeşi olduğunu yazıyor. Bu vakfiye Molla Fenari tarafından tanzim olunan vakfiyenin sùretidir; aslını sonraki müteveli Hacı Lalazade Umur Bey kaybedtiğinden Molla Fenari hıyanetine büküm vererek başka müteveli nasbetmiştir. 10 şahid imzası vardır. Tarihi Evail-i Cemaziy'ül-Ahir 840 (Kanun-i Sani 1437 ortaları) Bu vakfın tarihte geçirdiği safhalar şunlardır:

1. Pir Ali bin Osman bin Umur Bey bin Ya'kub Bey Pars Bey namıyla ma'rûf Bedrüddin'üt-Tavaşi'nin, Şehre Kùsdü Zaviyesi tevliyetinin kendi hakkı olduğunu hükmi hümayun ile isbat etmiş; o sırada tevliyet Ya'kub Çelebi bin Umur Bey elinde olduğundan Pir Ali, Hızır bin İlyas'ı vekil ta'yin ederek Ya'kub Çelebi ile beraber tevliyeti idare etmelerini talep etmiştir, 7 Cemaziy'ül-Evvel 914 (3 Eylül 1508). Tavaşi kelimesi yanlış okunmadı ise hayreti mucib bir şeydir. Zira Bedrüddin Bey nesli halil, devam ediyor; harem ağasının nesli olur mu?
2. Bedrüddin Bey'in kardeşi olduğu bildirilen Ya'kub bir zamm-ı vakıf yapıyor. Evail-i Receb 962 (Nisan 1555).
3. Cami'in avlu duvarı 1000 akçe ile ta'mir edilmiştir, 20 Nisan 969 (25 Nisan 1562).

1. Şehreküstü mahallesinde bulunan ve vâkıfa ait olan arazinin tamamı,
2. Biri Şehreküstü'ndeki zaviyenin, diğeri de Sultan II. Murad'ın hamamı (Tavuk Pazarı hamamı) yakınındaki bulunan iki değirmen,
3. Bursa haricinde vâkıfın inşa ettirdiği bir han ve bu hanın çevresindeki dükkânlar
4. Bursa haricinde bir bağ,
5. Bursa civarındaki Yazır ve Koruca köyleri,
6. Koruca köyünde bulunan değirmen.

Ayrıca, Osman Ağa b. Ahmed, Umurbey köyünde bulunan, Pars Bey Vakfı'na mukataalı³⁰ iki buçuk dönüm miktarı zeytinliği Ramazan ayında Umurbey Köyü Camii'nde mukabele okutulması şartıyla vakfetmişlerdir³¹.

Bedreddin Bey bu vakıflardan elde edilecek gelirin öncelikle, zaviyenin tamir ve onarımına sarf olunmasını, gelir fazlasının ise zaviyeye gelip giden fakirlere, miskinlere, hafızlara ve ulemaya harcanmasını şart etmiştir. Vakfın tevliyet³² ve nezaret görevine, Bedreddin Bey'in kardeşi olan Abdullah oğlu Yakup bey³³ seçilmiştir.

Vakfiyede zaviye görevlileri için herhangi bir şart belirtilmemiştir³⁴. Şehreküstü caminin³⁵ yanındaki Şehreküstü Mezarlığı'na birçok âlim, tarihçi ve şair gömülmüştür. Burada Pars Bey'in ve oğlu Yakup Bey'in medfun oldukları türbede³⁶ bulunmaktadır. 1216/1801 yangınında cami ve tekke yanmış³⁷,

4. Cami ve zaviye 1216 senesi büyük yangınında yanmış, cami yeniden yapılmış, zaviye ise Ahmed Baba Efendi Tekyesi adıyla epeyce uzakda, hükümet civarında kurulmuştur. Bu Ahmed Baba evladdan ve vakfın mütevellisi imiş. Bugünkü cami daha da sonra yapılan bir binadır eski ile bir alakası yoktur. 16, 40 x 9. 20 iç ebatında 95 sn. duvarlı, ahşap çatılıdır. Revak ahşap olup 5, 40 derinliktedir. Mihrab istikameti cernuptan şarka 12° dir. Minare son senelerde yeni yapılmıştır. Türbe haricen 8. 70 x 8. 70 ebatında, 90 sn. duvarlı kubbeli bir binadır. Üstü kiremit örtülüdür. Bu türbe Bursa kadınlarının ziyaretgahı, mu'teber bir yerdir. Türbe ve cami yanında pek geniş hazire varken, caddenin açılmasında kesilmiş, binalar sokak hizasına gelmiştir". Ayverdi, a.g.e., 1972, s. 332-333.; Pır Ali, Yel Umur Bey'in oğlu Osman Askeri'nin oğludur. 1512'de Seydi, Receb, Haydar, Kaya adında dört oğlu vardır. Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: IV, s. 41, 235-238.; Mehmet Şemseddin, a.g.e., 1332, s. 225.

³⁰ Devlete ait bir arazi veya vâridâtın (gelirin) bir bedel karşılığında kiraya verilmesi veya geçici olarak devredilmesidir. Devlete gelir getiren kaynakları kiralayanlara ise 'mültezim' ismi veriliyordu.

³¹ Muhammed Said Bayrak, Vakfiyelere Göre XIX. Yüzyıl Bursa Vakıfları, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2019, s. 63-64.

³² Bir vakfın işlerine bakma vazifesi. Mütevellilik.

³³ Pars Bey'in kardeşi Yakup Bey'in de vakfı vardır. Şehreküstü Mahallesi yakınındaki Çukurmescit Mahallesi arazisinin tamamı ile Bursa'nın dışında Çağalı Görü denilen mevkideki mezraanın tamamı vakfedilmiş. Raif Kaplanoğlu'ndan, e-posta ile alınmış belge.

³⁴ Hüdavendigâr Vilayeti Karesi Bölgesi mimari yapılar için ayrıca bkz.: Mefail Hızlı, "Hüdavendigâr Vilayeti İmar Faaliyetleri Deferi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, (V), 1993, s. 227-248.; Başol, a.g.t., 2000, 106.; Ayverdi, a.g.e., 1972, s. 333-334.

³⁵ Şehreküstü Mahallesi'ndeki cami, II. Murat döneminde Bedreddin Mahmut (Parsbey) tarafından, 1430 yılında vakfiye olarak yapılmıştır. Caminin kble tarafındaki türbede, Sultan II. Murat döneminde yaşamış ve aynı zamanda caminin banisi de olan Abdullah oğlu Bedreddin Mahmut (Pars) Bey yatmaktadır. <http://www.bursarehberim.com/sehrekustu-camii-nerede.html> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

³⁶ https://www.turkcebilgi.com/bursa_tarihi_eserler_ve_turistik_bilgiler Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

³⁷ "Tekkelerin büyük bir kısmının günümüze ulaşmamasının en önemli sebepleri 1801 ve 1958 yıllarında çıkan yangınlar, 1854 ve 1863 yıllarında meydana gelen depremler, 1913 ve 1918'de değişen imar politikaları ve bu dönemlerde yeni açılan yollar olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında ihmalsizlik ve bakımsızlık da ikincil sebeplerdendir. Örnek olarak, Abdullah Münzevi Tekkesi, Karakadi Tekkesi'nin

Pars Bey'in soyundan gelen Ahmed Baba Efendi³⁸, tekkeyi Atatürk Caddesi'ndeki postane³⁹ ve İş Bankası karşısında yeniden yaptırmış⁴⁰, cami yerinde bırakılmıştır. 1904 yılında yol açılması dolayısıyla mezarlığın bir bölümü yola gitmiştir.⁴¹

Diğer cami hazirelerindeki ve yol kenarlarındaki kaybolan türbe ve kabirlerin tespiti günümüzde tamamen imkânsız denebilecek kadar çok olmakla bunlardan en bariz bilineni Şehreküstü semtinde eski "Pars Bey Türbe⁴² ve Zaviyesi" olarak anılan külliye'nin haziresiyle civarındaki kabristan tamamen kaldırılmış yerine müftülük (!) dairesi ve lojman inşa ettirilmiştir. Tarihi ahşap cami de 1979'da yıkılarak yerine yeni bir cami inşa edilmiştir.⁴³ Ahşap olan bu cami, 1984 yılında yıkılmış ve kubbeli olarak yeniden inşa edilerek 1988 yılında ibadete açılmıştır. Minaresi eskidir. Türbe de 1994'den sonra yıkılarak yeniden yapılmıştır.⁴⁴

Şerafettin Yakup Bey

Şerafettin Yakup Bey, I. Murat Hüdâvendigâr'ın kızı Erhundi Hatun'la⁴⁵

bir bölümü, Mısıri Tekkesi ve Emir Buhari Tekkesi'nin bir bölümü yeni açılan yollar nedeniyle, Pars Bey Tekkesi ve Özbekler Tekkesi yangın sonucu, Seyyid Baba Tekkesi ise deprem nedeniyle günümüze ulaşamayan tekkelerdir. Caner Taşkın, 15. ve 20. Yüzyıllar Arası Bursa Tekkelerinin Mekân ve Cephe Kurgusu, *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2017, s. 250.; Kumaş, a.g.e., 2020, s.18.; Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: IV, s. 235-238.; <https://www.bursaarastirmalarimerkezi.com/bursa-carsisinde-dergahlar/> Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2021.; Mehmet Şemseddin, a.g.e., 1332, s. 225.

³⁸ Kara, a.g.m., 1987a, s. 89-98.

³⁹ Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: I, s. 165.

⁴⁰ Mustafa Kara, "Bursa Tekkeleri ve Tasavvufi Hayat Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 1987a, s. 77-88.

⁴¹ Naci Pehlivan, "Pars Beyler", *Yeşil Bursa Dergisi*, Kurtuluş Savaşının Kadın Efeleri Sayısı, Yıl: 5, (19), Kış, 2018, s. 34-36.; <http://www.yesilbursadergisi.com/mobil/koseyazisi.php?id=795> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

⁴² Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: IV, s. 183-184.; Betsy Harrell, Bursa Rehberi, Çevirmen: Suna Asımğil, Redhouse Yayınevi, 1980, s. 18, 53.; <http://bursadazaman.ergisi.com/makaleler/dergahlar-acilsin-mi-kapansin-mi-2-2561.html> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.; "Türbe, Kapalı Çarşı'yı geçip, Sultan Yıldırım Bayezid'e türbesi yakınındaki Bedesten geçildikten sonra, İvaz Paşa Camii'nin yanındaki Osmangazi Caddesi'ndeki Pars Bey türbesi, Şehreküstü Camii haziresinde yer alıyor". Mustafa Kara, "Bursa'nın Kültür Tarihini Aydınlatanlar-2-Kamil Kepecioğlu", *Bursa'da Zaman*, (18), Nisan, 2016, s. 15-16.; http://www.bursadakultur.org/bursa_kutugu.htm Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

⁴³ https://www.bursa.bel.tr/dosyalar/yayinlar/bursadazaman_6.pdf Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

⁴⁴ Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: IV, s. 36.; Çetin, "a.g.m.", 2019, s. 86-90.; Akkılıç, a.g.e., 2002, s. 1426.

⁴⁵ Yel Umur Bey'in babası ve Bedrettin Pars Bey'in kardeşi Yakup Bey'in karısıdır.

Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, Cilt: II, Haz. Hüseyin Algül-Osman Çetin-Mefail Hızlı-Mustafa Kara-M. Asım Yediyıldız, Bursa Büyükşehir Belediyesi Belediyesi Yayınları, 2009, s. 41.; <https://tarih.ihya.com/osmanli/1.beyazid-donemi/yildirim-bayezid-in-haniamlari-ve-cocuklari.html> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.; "Erhondu Hatun adlı bir kızını Bayezid, ünlü kumandanlardan Pars Bey'in oğlu Yakup bey ile evlendirmiş olup, Erhondu Hatun'un Umur ve Çelebi Mehmed adlı iki oğlu vardır" <http://dursunsaral.com.tr/dursunsaral/index.php/2015/11/page/10/> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.; Hasan Basri Öcalan, "Bursa'da Tekke Hayatı ve Kitap (Tekke Kütüphaneleri)", *In: ICANAS, 10-15 Eylül 2007, Bildiriler*, Yay. Hazırlayan: Zeki Dilek vd., 2009, s. 181-188, <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/%c3%96CALAN-Hasan-Basri-> Erişim Tarihi: 20

evlenmiş, bundan dolayı evlatları Osmanlı saltanat hanedanıyla birleşmiştir. Sultan Murat, kızı Erhundi Hatun'a Kozca Köyü ve civarını mülk olarak vermiştir. Erhundi Hatun vefat edince, mülk Yakup Bey'e kalmış, o da buradaki varlığının bir kısmını bu köydeki ve Bursa'da Şehreküstü'nde⁴⁶ bulunan zaviyelerine vakfetmiştir. Şerafettin Yakup Bey'in, Mehmet Çelebi ve Umur Bey⁴⁷ (diğer Umur Bey'lerden ayırt etmek için Yel (Yalı Umur Bey⁴⁸) Pehlivan diye anılır⁴⁹) adlarında iki oğlu vardır. Yel Pehlivan denilen Umur Bey'in Hundi/Döndü Hatun, Yakup Bey, Osman Askeri diye üç çocuğu olmuştur. Hundi Hatun, Lala Şahin Paşa'nın torunu Musa Bey oğlu Umur Bey⁵⁰ ile evlenmiştir. Umurbey'de yakın tarihe kadar var olan Pars Beylere ait iki tane konak⁵¹ biliniyor: Birisi meydanın kuzeyine düşen bölgede büyük bir bahçe içerisindeki birkaç aileyi barındıran konaktır. Burası yıkılarak mirasçılar tarafından betonarme binalar yapılmış. Diğeri ise mahalle arasında kalmış kerpiçten ev. Evin bir duvarında Boğaziçi'nin resmi bulunmakta, tavan ağaç süslemeli, dolaplar ve kapakları da aynı tavan gibi işlenmiş ve süslenmiş.

Şubat 2021.; "İrhondu Hanım (Pars Bey'in oğlu Yakup Bey ile evlendi." <http://web.archive.org/web/20020616202944/http://www.4dw.net/royalark/Turkey/turkey2.htm> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.; Kaplanoğlu, a.g.e., 1988, s.174.

⁴⁶ Nüfus yoğunluğu bakımından Türkiye'nin en kalabalık ilçeleri arasında yer alan Osmangazi İlçesi'nin 109 mahallesi ve 29 mücavir köyü bulunmaktadır. Şehreküstü 109 mahallesinden biridir. Osmangazi Belediyesi Şehir Sağlık Profili, Bursa Osmangazi Belediyesi, 2012, s. 18.

⁴⁷ "...Köyün kurucusu ve adını veren kişi Umur Bey'dir. Köyün adının geçtiği en eski yazılı belge, köyde bir cami yaptıran Bedrettin Pars Bey'in H. 849 tarihli vakıfnamesidir. Köyün bu tarihten önce kurulduğu kesin olmalıdır Umur Bey, I. Beyazıt'ın torunu ya da kızı Erhundi Hatun'un damadıdır. Osmanlı Hanedanlığı incelendiğinde, I. Beyazıt'ın kızı Erhundi Hatun'dan olan Umur Bey adına bir torunu olduğu görülmektedir. Köyün kurucusu Umur Bey'in Beyler mezarlığında yatan Umur Bey olduğu kabul edilirse, Hacı Lala oğlu Musa Bey'in oğlu olduğu söylenebilmektedir. Bu durumda da Erhundi Hatun'un kızı ile evlenebilecektir". Burçe İvedi, Bursa İli Gemlik İlçesi Umurbey Belde Şiir Çırganlar Evi İçin Restorasyon Önerisi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002, s. 9-11.; Gemlik'e bağlı Umurbey beldesinde, Belediye Parkı içindeki iki mezardan yazıtı olan. Hacı Lâlâ (veya Lala) oğlu Musa Bey'in oğlu Umur Bey'e aittir. Ahmet Yaşar Ocak'ın günümüz diline aktarımıyla, iki satırlık yazıt şöyledir:

"1-Allah'ın rahmetine muhtaç Hacı Lala oğlu Musa Beğ oğlu Umur Beğ

2-Sekiz yüz yetmiş dört senesi Şaban ayının ilk günlerinde yazılmıştır [Şubat 1496]"

İkinci mezar taşında ise, yeni Türk harfleriyle "Umur Bey oğlu Mehmet Bey" yazılıdır. Akkılıç, Y., a.g.e., 2002, 1465. Umur Bey: Bedreddin Pars Bey'in kardeşi Şerefüddin Yakup Bey'in oğludur. Annesi Sultan I. Murad'ın kızı Orhundu Hatun'dur. Lala Şahin'in soyundan gelen Umur Bey ile karışmaması için kendisine Yalı (Yel) Umur Bey denilmiş, 1543 yılında vefat etmiştir. Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: IV, s.10.; Umur ismi Osmanlarda da çok kullanıldığı için birden çok kişiye bu isim verilince bir de bu kimseler devlet kademesinde görev almışlarsa isimlerinin karışmasa tabii olmaktadır. Diğeri Umur Beyler hakkında bakınız: Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Cilt: V, Haz. Nuri Akbayar-S. Ali Kahraman), 1996, s.1642.; Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: IV, s.10, 15.; Adem Apak, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Bursalı Bir Vezir Ailesi: Kara Timurtaşoğulları", *Marije*, Yıl: 2, (1), Bahar, 2002, s. 181-196.; <http://yelbursa.blogspot.com/2008/05/bursa-tarihi-resimleri-bursa-tarihi.html> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

⁴⁸ Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: IV, s. 193.

⁴⁹ Akkılıç, Y., a.g.e., 2002, s. 1464.; <http://yelbursa.blogspot.com/2008/05/bursa-tarihi-resimleri-bursa-tarihi.html> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

⁵⁰ Akkılıç, Y., a.g.e., 2002, s.1464.; Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, a.g.e., s. 52.; Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.

⁵¹ Umurbey'de 53 adet sivil mimarlık örneği tescilli eski ev bulunmaktadır. Kaplanoğlu-Oğuzoğlu, a.g.e., 2011, s. 255.

1600 yılların sonlarında yapıldığı anlaşılıyor.⁵² Şerafettin Yakup Bey'e (Bedreddin oğlu Yakub Bey) ait 1500 ve 1533 tarihli vakfiyelerden bahsedilir.⁵³ Daha sonraki yıllarda, Bursa Manticı Cami imamı, tarihçi ve şair "Belig" (1668-1729)⁵⁴ bir gün arkadaşı Pars Bey'i ziyaret için Umurbey köyüne gelir. Bu evde misafir kalır. Konağını çok beğenir. Bir odasının duvarına şu dörtlüğü yazar:

*"Cenneti görmek isteyen adem
Gelip iş bu makamı seyretsin.
Kim ki etmezse görmeğe rağbet,
Mani olman Cehennem gitsin".⁵⁵*

Belig konağa ikinci gidişinde ev sahibi Pars Bey'i bulamaz. Küçük oğlu Mahmut Ağa⁵⁶ vardır. Kendisinden hoşlanmadığını hissetmesi üzerine orada durmaz ve ayrılır. Daha sonra Pars Bey'e aşağıdaki dörtlüğü yazıp gönderir:

*"Evvla karyenize kasd-ı nüzul ettikte,
Yüzünü görmüş idik Mahmut Ağa meşumunun.
Parsbey nesli imiş, bize de isabet etti,
Parlaya yazdı bize pars hemen mahdumunuz".*

Sultan Abdülaziz 1856 depreminde⁵⁷ yıkılan Bursa'yı, 1862 yılı Nisan ayında ziyarete gelir. Pars Beyler kendilerinin akraba olduklarını ve dönüşte Umurbey'de misafir etmek istediklerini söylerler. Bu isteği kırmayarak 1862 yılı 19 Nisan Cumartesi günü bu evde misafir kalır, ertesi gün Gemlik'ten gemi ile ayrılır. Ertuğrul Seyhan, "Annemin annesi olan Huri ninem 1948 yılında 100 yaşında öldü. Bana "Oğlum, köyümüze Padişah Efendimiz geldi biliyor musun? Ben o zaman feraceye yeni girmiştim (13-14 yaşları). Mezarlık tarafındaki alanda toplandık. Şişmancaydı. Görür görmez hep bir ağızdan Padişahım çok yaşa diye bağırдық. Bir gece kaldı gitti" diye anlatırdı. Şair Belig'in methiyeler düzdüğü, Sultan Abdülaziz'in⁵⁸ misafir kaldığı bu ev⁵⁹ bugün yıkılmak

⁵² Şerafettin Yakup Bey, Şehreküstü'deki türbesinde medfundur. Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: II, s. 41.

⁵³ "...1530'dan evvel Yakub Bey evlâdından Umur Bey'in kızı Döndü-Hundi Hatun mütevellidir. Bu kadının yerine eri Hacı Lala oğlu Musa Bey'in oğlu Umur Bey tasarruf ederdi. 1530'da bunların evlâdı Mehmed, Hasan, Yakub mütevellidir. Kanunî Sultan Süleyman'dan beratları vardır. Tevliyet evlâda meşrut imiş. Bunların bir de kız kardeşleri vardır. Bu zaviyenin vakfından Kozca köyü, Bedreddin Bey oğlu Yakub Bey'in bu köydeki zaviyesinin vakfidir. O tarihte köyün 31 evi vardır. Mazder köyü, Yakub Bey'in vakfidir. Kanunî'den beratları var. Bursa'daki vakıflar: Şehreküstü mahallesindeki bütün evlerin yerleri mukâtaası, Yenice değirmen, Kazzazoğlu Bileciği mahallelerindeki evlerin yerleri mukâtaaları, kervansaray yeri, dükkânlar yeri, Doğanözü Kervansarayı yeri mukâtaası, yarım bahçe, değirmenler, odalardan senede 18,215 akçe hasılatı vardır..." Kepecioğlu, a.g.e., 2009, Cilt: IV, s. 36.; Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, a.g.e., s. 52.; Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.

⁵⁴ Bursalı Mehmet Tahir Bey, Osmanlı Müellifleri, 2. Cild, 1972, s. 57-58.; Kaplanoğlu, a.g.e., 1988, s. 104.; Kadir Atlansoy, Bursa Şairleri: Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri, Asa Kitabevi, 1998, s. 92-94, 345-348.

⁵⁵ <https://www.sanatalemi.net/belig/> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

⁵⁶ Hacı Mahmut Çelebi, Raif Kaplanoğlu Arşivi.

⁵⁷ Kumaş, a.g.e., 2020, s. 30.

⁵⁸ "Tanzimat Devriminde Bursa 1856-1877". (1939). Nakleden: Naci Kum, Uludağ, Bursa Halkevi Dergisi, (24), s. 31-36.

⁵⁹ Çirganlar Evi'nin güney komşusu da kendisi ile hemen hemen aynı yapısal özellikleri taşımakta-

üzere. Duvardaki resimlerin bir kısmı badana ile kapatılmış, dolap kapaklarındaki işlemlerin üzerine de yağlıboya çekilmiştir.⁶⁰

Pars Bey - Şehreküstü Camî

Gemlik köylerinde çok sayıda cami ve tarihi hamam vardır. Hem camiler hem de Köylerde adını ve kurucunu belirlediğimiz tarihi camilerden biri de Bedreddin Pars Camiidir. Umurbey köyündeki eski cami, Bedreddin Pars Camii adını taşımaktadır.⁶¹ II. Murat döneminde Bedreddin Mahmud Pars Bey tarafından, 1430 yılında vakfiye olarak yaptırılmıştır. 1801 yılında meydana gelen yangında⁶², yanında bulunan tekkeyle birlikte yanarak harab olunca yeniden yapılmış.⁶³

1894'te Bursa valisi Münir Paşa zamanında⁶⁴ mütevellisi Hacı Bahaeddin Efendi tarafından cami ve türbe mükemmel surette tamir edilmiş ve ikisine de birer avize asılmıştır.⁶⁵ Caminin minaresi vardır. 1904'te yolun açılması münasebetiyle aileye ait kabristanın bir kısmı yola gitmiştir.⁶⁶

Zamanla tahrip olunca 1980'de yıkılarak, 1984 yılında günümüzdeki görünümüyle betonarme ve kubbeli olan câmî yapılmıştır. Sadece minâresi orijinaldir. İstiklal Caddesi Şehreküstü Mahallesi, No. 23'de bulunmaktadır. Cami ve zaviye 1216 yılında yanmış, cami yeniden yapılmış, zaviye Ahmed Baba Tekkesi adı ile Hükmet Binası civarında kurulmuştur.

Bugünkü caminin ilk yapıldığı dönemle bir ilgisi olmayıp daha sonra yapılmıştır. Bedrüddin Bey'in Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde vakfiyesi bulunmaktadır.⁶⁷

dır. Ancak daha küçüktür. Bu benzer yapının iki ev ötesinde, 1862'de Umurbey'e gelen Abdülmeccit'in konakladığı "Pars Bey Evi" vardır. Bu yapıların tümünün aynı aileye ait olduğu söylenmektedir. İvedi, *a.g.t.*, 2002, s. 35.; Pehlivan, "a.g.m.", 2013, s. 38-39.

⁶⁰ Pehlivan, "a.g.m.", 2013, s. 38-39.

⁶¹ Kepecioğlu, *a.g.e.*, 2009, Cilt: II, s. 106.; Kaplanoğlu-Oğuzoğlu, *a.g.e.*, 2011, s. 255.; Akkılıç, *a.g.e.*, 2002, s. 1426.

⁶² Kepecioğlu, *a.g.e.*, 2009, Cilt: IV, s. 236.

⁶³ Pars Bey'in ve oğlu Yakub Bey'in mefün buldukları türbe buradadır...Eski devirlerde kadınlar her cumartesi günü gün doğarken bu türbeye giderler, mevlid okurlar, kabrin sandukasına don, gömlek, yemeni vesaire örterler...muradlarına ereceklerini zannederlerdi...". Kepecioğlu, *a.g.e.*, 2009, Cilt: IV, s. 36.

⁶⁴ Necip Aksoy, "Bursa'ya Gelen Valiler: Ahmed Münir Paşa-XX-", *Uludağ, Bursa Halkevi Dergisi*, (64-67), Bursa, 1944, s. 40-43.

⁶⁵ Hatıra yahud Mirat-ı Brusa, Haremeyn Muhteremeyn payellulerinden Şam-ı şerif Kadısı esbak El Seyyid Hasan Taib Efendi, Maarif Nezaret celilesinin pi 17 Zilkade sene 324 ve fi 20 Kanun Evvel sene 322 tarih ve üçüncü cildin 281/1301 numarolu ruhsatnamesiyle, Hüdavendigar Vilayeti Matbaasında Tab Olunmuşdur, Sene 1323 (1905-06), 26.

⁶⁶ Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, *a.g.e.*, s. 54.; Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.; Kepecioğlu, *a.g.e.*, 2009, Cilt: IV, s. 36.

⁶⁷ Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, *a.g.e.*, s. 54.; Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.; Kepecioğlu, *a.g.e.*, 2009, Cilt: IV, s. 36.; <https://cdn.vgm.gov.tr/yayin/dergi/muhtelif/turkiyede-vakif-abideleri-ve-eski-eserler-3.pdf>, Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III, Bursa İli Merkez, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983, s.153.

Pars Bey Türbesi

Bursa Ulu Cami yakınındaki Fevzi Çakmak Caddesi üzerindeki⁶⁸ Şehreküstü Camisinin güneyinde bulunan, İl Müftülüğü'nün karşısındaki Bedreddin Pars Bey türbesi⁶⁹ (Kübikimsi Gövdeli Türbe⁷⁰), Pars Bey adıyla anılan Abdullah oğlu Bedrüddin Mahmud Bey'e aittir.⁷¹

Pars Bey'in, özel günlerde çok kalabalık olduğu söylenen, Şehreküstü Camii'nin yanındadır. Türbeye cumartesi günleri güneş doğmadan gidilir ve sandukanın üzerine gömlekler, pantolonlar, mendiller, yemeniler, çevreler açılıp bir sonraki hafta alındığında her türlü derde deva olacağına, maddi-manevi her türlü isteğin yerine geleceğine inanılmıştır. Rivayete göre Pars Bey, başında yeşil kasketi, yeşil takım elbiseleriyle, elinde yeşil salatalık yiyerek türbesinin içinde dolaşırken görüldüğü halde, sonra bakıldığında türbenin asma kilidi ile kapalı olduğu görülmüştür.⁷² Yapıldığı döneme ait hiçbir yazıtı bulunmayan türbenin genel karakteri XV. yüzyılda yapıldığını göstermektedir. Kapı üzerinde mermerden tek satırlık dua kitabesi olup isim ve tarihi yoktur. İçeride ahşap bir sanduka bulunmaktadır.⁷³

Doğangözü Hanı

Tarih boyunca Bursa önemli bir ticaret kenti idi. O nedenle Bursa'da çok sayıda han yapılmıştı. Bursa'da 25 kadar han yapılmışken, bunlardan sadece 13 tanesi ayakta kalmıştır.⁷⁴ Bu hanlardan biri de Başçı İbrahim Paşa ve Doğangözü adları ile anılır. Bu han, Kapan Hanı yanında imiş. Bugün burada, handan hiçbir iz yoktur.⁷⁵ Sultan I. Murat tarafından, XIV. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılan

⁶⁸ <http://burasibursa.blogspot.com/2010/02/bursa-turbeleri.html> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.; Ayşegül Keleş Eriçok, "Bursa Tarihi Ticaret Merkezinde 16. Yüzyıldan Günümüze Ticari Fonksiyonların Değişimi", TMMOB, Şehir Planlamacıları Odası, *Planlama Dergisi*, 24 (3), 2014, s.173-181.; Kaplanoğlu, *a.g.e.*, 1988, s. 257.

⁶⁹ Yenal, *a.g.e.*, 2014, s. 372.; Betül Tarakçı, "Bursa Sokaklarında Tasavvuf Dersi", *Bursa Günlüğü*, (4), Aralık, 2018, s. 22-25.; Ali Kılıç, "Hacı Bayram-ı Veli Döneminden (1300-1453) Günümüze Kalan Vakıf Eserleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Bunlar Üzerinde Yaptığı Çalışmalar", *Vakıf Haftası Dergisi*, 4, 1986, s. 81-140.

⁷⁰ Bursa'daki türbelerin çoğunluğu bu grupta yer alırlar. Yenal, *a.g.e.*, 2014, s. 365.

⁷¹ Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, *a.g.e.*, s. 54.; Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.

⁷² Hasan Basri Alkaya, Bursa ve Çevresindeki Ziyâret Yerleri ve Bunların Etrafında Oluşan Dini İnançlar, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2006, s. 34.; Kâmil Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, *a.g.e.*, s. 54.; Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.

⁷³ <https://cdn.vgm.gov.tr/yayin/dergi/muhtelif/turkiyede-vakif-abideleri-ve-eski-eserler-3.pdf>, Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İli Merkez), Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983, 338. Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.; <http://burasibursa.blogspot.com/2010/02/bursa-turbeleri.html> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

⁷⁴ https://www.bursa.com/wiki/Bursa_Han_Ve_Bedestenleri Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

⁷⁵ Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İli Merkez), *a.g.e.*, 1983, s.345.; <https://cdn.vgm.gov.tr/yayin/dergi/muhtelif/turkiyede-vakif-abideleri-ve-eski-eserler-3.pdf>, Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İli Merkez), Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983, 338. Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.; Eriçok, *a.g.m.*, 2014, s. 173-181.; Hasan Yılmazyaşar, Bursa'dan Kosova'ya: Hüdavendigar Dönemi (I. Murad) Osmanlı Mimarisi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, 2017, s. 98, 99, 190, 309, 432, 513.

Kapan Han'ın⁷⁶ karşısında Pars Bey'in yaptırdığı Doğanöz adıyla bir başka han daha varmış⁷⁷ ancak bu han 1738 (1767) yılında arsaya dönüştürülmüştür.⁷⁸

Sultan I. Murat tarafından, XIV. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılan Kapan Han'ın⁷⁹ karşısında Pars Bey'in yaptırdığı Doğanöz adıyla bir de han vardır⁸⁰; ancak bu han 1738 (1767) yılında arsaya dönüştürülmüştür.⁸¹

es-Seyyid el-Hâc Ahmet Baba Efendi-Şeyh Baba Efendi Ahmet (Umurbey, 1204-1788/9-Bursa, 1262-1845⁸²)

Bedrettin Pars Bey'in soyundan gelen Baba Efendi (Ahmet Baba Efendi⁸³), Umurbey'de (Umurbey Köyü) Hicri 1204(1789)-1261(1845)⁸⁴ yılında doğmuştur. Babasının adı Ağazade Ahmet Bey-Pars Bey oğlu Mehmet Çelebi'dir (Mehmetagağazade Ahmet Bey⁸⁵ (Mehmet Çelebi)⁸⁶'dir.

Ahmed Baba Efendi çeşitli tarikat şeyhleri ile sohbetlerde bulunarak kendini yetiştirmiştir. İlk tahsilini Umurbey'deki Pars Bey vakfiyesinde ağabeyinden (Bedrettin⁸⁷) aldı.

⁷⁶ Kepecioğlu, *a.g.e.*, 2009, Cilt: III, s. 9.; Bursa merkez Osmangazi İlçesi'nde, Atatürk caddesi 99 numarada mescit. <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/gungormez-mescidi.html> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.; https://www.bursa.bel.tr/dosyalar/yayinlar/180522024523_bursa-gunlugu-sayi-1.pdf Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

⁷⁷ Esra Çobanoğlu, Çarşılarımız, "Ulu Çarşı", *Bursa Günlüğü*, (1), Mart, 2018, s. 76-78.

⁷⁸ Kepecioğlu, *a.g.e.*, 2009, Cilt: III, s. 9.; Özgür Ediz -Necmi Gürsakal, "Bursa Çarşısı Makroformundaki Saçılmanın Fraktal Boyut ile Belirlenmesi", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 2010, s. 101-107.; <http://www.btch.org.tr/bursa-hanlari.php?id=42> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

⁷⁹ Kepecioğlu, *a.g.e.*, 2009, C. IV, s. 9.; Çobanoğlu, "a.g.m.", 2018, s. 76-78.

⁸⁰ Çobanoğlu, "a.g.m.", 2018, s. 76-78.

⁸¹ Kepecioğlu, *a.g.e.*, 2009, C.IV, s. 9.; Ediz-Gürsakal, *a.g.m.*, 2010, s. 101-107.; <http://www.btch.org.tr/bursa-hanlari.php?id=42> Erişim tarihi: 20.02.2021.

⁸² Mehmet Şemseddin, *a.g.e.*, 1332, 187-196.; Mustafa Kara, "Bursa Tekkelerinde Şeyhlik Yapan Mutasavvıflar (I)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 3, C. 3, (3), 1991, s. 107-119.; Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.; Salih Çift, "Osmanlılar Dönemi'nde Bursa'da Bektaşî Kültürü ve Bektaşî Tekkeleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 2001, s. 225-239.

⁸³ Mehmet Şemseddin, *a.g.e.*, 1332, s.187-196.

⁸⁴ "tahsi-i ilimden sonra Bursa'ya gelerek o vakit Paşakapısı denilen mahallede bir arsa satın almıştır. Tasavvufa, havas ilmine merakı ziyade olan Şeyh Mehmed Can Efendi'den tarikat usüllerini tekniği etmiş ve icazet alarak Bursa'ya gelmiştir. Zamanını hal-i inzivada gece ve gündüz ibadet ve riyâzetle geçirir, lâubali-meşreb, göğsü açık gezer, geceleri uyumaz; zenginler ve hükümet memurlarına sokulmaz, fakaralara yardım sever bir zat idi. 21 Mart 1845'te ölmüş ve tekkesine defnedilmiştir. Herşeyi bilir kâmil, ahlâklı, hamiyetli ve memleketini çok seven bir zat idi." Kepecioğlu, *a.g.e.*, 2009, C. I, s. 165.; Kaplanoğlu-Oğuzoğlu, *a.g.e.*, 2011, s. 59, 329.; Raif Kaplanoğlu Arşivi.; Hasan Basri Öcalan- Bedri Mermutlu, Tarihi Bursa Mezar Taşları I, Bursa Hazineleleri, 2019, s. 373.; Mezarın, Eski Hükümet konağı yakınlarındaki dergahtaydı. Kaplanoğlu, *a.g.e.*, 1988, s. 95.

⁸⁵ Mehmet Şemseddin, *a.g.e.*, 1332, s. 187-196.; "Mehmed Ağa, Abdurrahman oğlu Ebubekir Ağa'nın oğludur. Pars Beyzade'dir. Reyhan Paşa mahallesinde sakin olup, ticaret için İran'dan gelirken Erzurum'da vefat etmiştir. 11371 kuruş muhallefati, Ebubekir, Fatma, Zekiye adında üç evladı kalmıştır". Kepecioğlu, *a.g.e.*, 2009, C. III, s. 135.

⁸⁶ Mustafa Çelebi ve Hacı Mahmut Çelebi adında iki kardeşi vardır. Raif Kaplanoğlu Arşivi.; Mehmet Şemseddin, *a.g.e.*, 1332, s.187-196.

⁸⁷ Raif Kaplanoğlu Arşivi.; Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.

Pars Beyler'den Ahmet Baba Efendi (1773-1840)⁸⁸, büyük kardeşi⁸⁹ ile vakıfların idaresi üzerine anlaşmazlığa düşünce Umurbey'den ayrılarak Bursa'ya yerleşir. Karaşeyh Mahallesi⁹⁰ yaptırılan tekkenin Nakşi Şeyhliğini yapar. Soyundan gelenler bu görevi devam ettirirler. Bursa Belediye Başkanlığı yapan Ahmet Muhtar Bey, şair ve yazar Mehmet Baha Efendi, Bursa milletvekilliği yapan Muhittin Baha Pars⁹¹, eğitimci ve yazar Vedide Baha Pars bu soydan gelmektedir. Umurbey'de kalanlar ise başta Pars olmak üzere Seyhan, Önev, Küçükdağ ve Okay soyadları ile soylarını sürdürmektedirler.⁹²

Ahmed Baba Efendi⁹³, sene 12 Rebiülevvel 1261-21 Mart 1845'te vefat etmiş ve Karaşeyh mahallesinde yaptırdığı dergâhın haziresine defnedilmiştir⁹⁴. Tekkenin bahçesinde Ahmet Baba ile 1870/1871'te ölen büyük oğlu Mehmet Said ve 1902-1903'te ölen öteki oğlu Mehmet Bahaeddin Efendi'lerin mezarları bulunur. 18. yüzyılın ikinci yarısını ilgilendiren Bursa Hurûfât Defterleri (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki 537, 538, 1058, 1074, 1080 ve 1158 numaraları altı adetten oluşmaktadır)'nde, Bedreddin Pars Bey ve Şehreküstü Camii'ne ait bilgiler vardır.⁹⁵

Ahmed Baba Tekkesi / Ahmed Baba Dergâhi

Ahmed Baba Tekkesi⁹⁶, Baba Efendi Tekkesi olarak da bilinir. Bursa merkez Osmangazi İlçesi, şimdiki Postahane binasının karşısında, Vakıflar

⁸⁸ Mustafa Kara, "Bursa Tekkelerinin Alfabetik Olarak İsimleri ve Belli Başlı Kaynaklar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1),1987b, s. 89-98.; Hızlı-Mustafa Kara-M. Asım Yediyıldız), Bursa Kütüğü, Cilt: I, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 76, 165.

⁸⁹ Çetin, "a.g.m.", 2019, s. 86-90.

⁹⁰ Hatıra yahud Mirat-ı Brusa, Haremeyn Muhteremeyn payellulerinden Şam-ı şerif Kadısı esbak El Seyyid Hasan Taib Efendi, Maarif Nezaret celilesinin pi 17 Zilkade sene 324 ve fi 20 Kanun Evvel sene 322 tarih ve üçüncü cildin 281/1301 numarolu ruhsatnamesiyle, Hüdavendigâr Vilayeti Matbaasında Tab Olunmuşdur, Sene 1323 (1905-06), 30.

⁹¹ Kaplanoğlu, *a.g.e.*, 1988, s.257.

⁹² <http://yesilbursadergisi.com/mobil/koseyazisi.php?id=733> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

⁹³ Çift, *a.g.m.*, 2002, s. 231-244.

⁹⁴ Gömütü, Eski Hükümet Konağı yakınlarında bulunan dergahtaydı. Mehmet Şemseddin, Bursa Dergâhları: Yâdigâr-ı Şemsi, Nşr. M. Kara-K. Atlansoy, 1997, s.187-196.; Çift, *a.g.m.*, 2002, s. 231-244.; Mehmet Şemseddin, *a.g.e.*, 1332, s. 187-196.; "Osmanlıdaki mevlit merasimlerinden sonra halka yemek ikram edilmesi bir gelenek hâline gelmiştir. Benzer şekilde 1845 yılında Bursa'da Hacı Ahmed Baba Efendi Zaviyesi için düzenlenen vakfiyede, her sene Kurban Bayramı'nda 75 kuruş değerinde bir koyunun alınarak Hz. Peygamber'in (S.A.S.) ruhu için kurban edilmesi, ayrıca her yıl tahsis edilecek 300 kuruş ile Rebiülevvel ayında zaviyede mevlit okunması, daha sonra fakir, miskin ve diğer cemaate yemek ikram edilmesi istenmiştir". Ali İhsan Karataş, "Osmanlı Toplumunda Mevlit Kandili ve Mevlit Vakıfları", <https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=30452> Erişim tarihi: 20.02.2021.; Kara, *a.g.m.*, 1987a, s.89-98.; <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/ahmet-baba-ba-ba-efendi-.html> Erişim tarihi: 20.02.2021.; Öcalan, H.B, "Bursa'da Tekke Hayatı ve Kitap (Tekke Kütüphaneleri), In: ICANAS, 10-15 Eylül 2007, Bildiriler, Yay. Haz. Zeki Dilek vd., 2009,s.181-188, <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/%c3%96CALAN-Hasan-Basri-> Erişim tarihi: 20.02.2021.

⁹⁵ Mine Aslangiri, Bursa Hurûfât Defterleri (1750-1800), *Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2019, s. 40, 42, 50, 62, 112, 125, 131.

⁹⁶ Kara, *a.g.m.*, 1991, s. 107-119.; Mustafa Kara, "Dergâhlar; Açılınsın mı Kapansın mı?", *Bursa'da Zaman*, (10), Nisan, 2014, s. 54-65.; <https://libdigitalcollections.ku.edu.tr/digital/collection/p21054coll1/id/844/> Erişim tarihi: 20.02.2021.; Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.

Bankası İşhanı'nın bulunduğu yerde olup⁹⁷, Paşakapısı civarında Karşeyh Mahallesi'nde bulunan Nakşibendi büyüklerinden es-Seyyid, eş-Şeyh Ahmed Baba bin Ahmed tarafından, kendi parasıyla satın aldığı evinin yanına kurulan Nakşibendi tekkesidir.⁹⁸

Şehreküstü mahallesinde Hicri 1216-Miladi 1801 yılında cami ile beraber yanan Pars Bey zaviyesi⁹⁹, Ahmed Baba tekkesi adıyla Karşeyh mahallesinde yeniden inşa edilmiş, aynı tekke Baba Efendi tekkesi olarak da kayıtlara geçmiştir.¹⁰⁰

Baba Efendi Kütüphanesi

Bursalı sufler, tasavvufi ve yaşadıkları toplumun ilim ve kültür hayatını yansıtan eserler yazmış ve bunları tekkelerinde kurdukları kütüphanelerde¹⁰¹ muhafaza etmişlerdir.¹⁰² Bursa Kütüğü'ne¹⁰³ göre kütüphanesi olan bazı dergâhlar ve kitap sayıları¹⁰⁴ ise şöyledir: Ulu Cami'de bulunan Abdullah Münzevi (4525 adet kitap), Ahmet Gazzî Dergâhı (1797 adet kitap), İsmail Hakkı Dergâhı, İncirli Tekkesi, Baba Efendi Dergâhı¹⁰⁵, Hüsametdin Dergâhı, Emîniyye Dergâhı, Morali Dergâhı, Emir Sultan Dergâhı, Mevlevîhane, Haraççızade (4520 kitap) kütüphaneleridir.¹⁰⁶ 1927 Bursa Vilayet Salnamesi'ne göre, Baba

⁹⁷ Akkılıç, a.g.e., 2002, s. 1464.; <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/baba-efendi-tekkesi-ahmet-baba-efendi-tekkesi.html> Erişim tarihi: 20.02.2021.; Sibel Polat, Kamusal Dış Mekânlarda Mimari Kimliği Değerlendirmek İçin Bir Yöntem Önerisi Bursa Cumhuriyet Alanı Örneği, *Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, 2011, s. 336.

⁹⁸ Mevlüt Çam, "Bursa'da Bir İrfan Ocağı Ahmed Baba Nakşibendi Tekkesi", *Bursa Günlüğü*, Eylül-Ekim-Kasım, (7), 2019, s. 62-65.; <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/vakif-kayitlar-arsivi/belge-orneklere> Erişim tarihi: 20.02.2021.

⁹⁹ "...Pars Bey Zaviyesi yaptırılmadığından, Bursa Valisi iken Evkaf Nazır olan ve Baba Efendi'nin faziletlerinin meftunu bulunan Hasip Paşa'nın yardımıyla Kara Şeyh mahallesindeki Ahmed Baba Tekkesi teccid ve tevsi edilmiş ve 1857'de Sultan Mecid tarafından tekke müceddeden denecek derecede mükemmelen tamir edilmiştir. Tekkenin bahçesinde Ahmed Baba ile 1870'te vefat eden oğlu Mehmed Said ve 1903'te ölen diğer oğlu Mehmed Bahaeddin Efendilerle evlâd ve ahfadı medfundur. Yolun tevsi dolayısıyla tekke yıkılmış, kabirleri de arkaya, evin içerisine almışlardır." Kepecioğlu, a.g.e., 2009, C.I, s.165.; 1315 Duhullüğe Mahsus Künye Defteri, Hakkı Baha-17 Nolu Künye Defteri, KHO Arşivi.; Mehmet Şemseddin, a.g.e., 1332, s.187-196.; Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.

¹⁰⁰ Taşkın, a.g.t., 2017, s. 19.

¹⁰¹ Kara, "a.g.m.", 1987a, s. 77-88.

¹⁰² Özge Yüce, Bursa Türk-İslam Eserleri Müzesi'ndeki Tarikat Eşyaları, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale, 2017, s. 22.; Kara, M., "a.g.m.", 1987a, 77-88.

¹⁰³ Kâmil Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel, nr. 4519-4522.

¹⁰⁴ Ayrıntılı bilgi için Bursa'da diğer tekkelere ait kütüphaneler için Gönül Gülşen Türk'ün, "Gönül Gülşen Türk, *Tasavvuf Kültüründe Derviş-Kitap Münasebeti ve Tekke Kütüphaneleri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995 Bursa" adlı tezine bakılabilir.

¹⁰⁵ Selma Güler Bilgi, Erken Cumhuriyet Döneminde Bursa'da Gündelik Yaşam (1923-1950), *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2006, s. 110.; Mehmet Kaya, 1918-1950 Yılları Arasında Bursa Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, 1999, s.182.; Gönül Gülşen Türk, *Tasavvuf Kültüründe Derviş-Kitap Münasebeti ve Tekke Kütüphaneleri*, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, 1995, s. 48, 50-52.

¹⁰⁶ Kepecioğlu, a.g.e., 2009, C. III, s.142.; *Bursa Vilayeti Salnamesi*, Bursa Vilayet Matbaası, 1928, s. 313.

Efendi Dergâhı'nda (Baba Efendi Dergâhı kütüphanesi¹⁰⁷ Kurucusu Şeyh Said Efendi, 1870)¹⁰⁸ 204 matbu eser 286 adet yazma eser bulunmaktaymış.¹⁰⁹

Ahmed Baba Dergâhı Mürşitleri

Şeyh Ahmed Baba, vakfiyenin düzenlenmesinden on beş gün kadar sonra 12 Rebi'ul evvel 1261 (1845) tarihinde vefat etmiştir¹¹⁰ ve tekkenin haziresine defnedilmiştir. Tevcih Kaydı Defteri'ne göre tekkenin ilk şeyhi olan Ahmed Baba'nın vefatından sonra vakfiyede de belirtildiği üzere oğlu Seyyid Hacı Hâfız Mehmed Said Efendi¹¹¹ (eş-Şeyh *el-Hâc* Mehmet Said Efendi¹¹²), onun

¹⁰⁷ Baba Efendi Kütüphanesinin müessisi Şeyh Said Efendi ile Hacı Baha Efendi'dir. Fakihe, Bursa Kütüphanelerindeki Türkçe Yazma Tarihler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Zümresi Mezuniyet Tezi, s.69, 84, 131.; Baba Efendi Dergâhı'na ait yazma eserler "Bursa-İnebey Yazma Eser Kütüphanesi"ndedir. <http://www.yazmalar.gov.tr/sayfa/koleksiyonlar/15> Erişim tarihi: 30.03.2021.; Şeyh Said Efendi (ö. 1291/1870) tarafından kurulan Baba Efendi Dergâhı'nda 204'ü yazma, 286'sı matbu olmak üzere toplam 490 eser bulunmaktadır. Kadir Özköse, "Bilimsel ve Teknolojik Gelişmelere Öncülük Eden Temel Süfi Yaklaşımlar", <http://yenidunyadergisi.com/bilimsel-ve-teknolojik-gelistemelere-onculuk-eden-temel-sufi-yaklasimlar/> Erişim tarihi: 30.03.2021.; Remziye Tüba Çavdar, "Bursa Kütüphaneleri", *Kütüphanecilik Dergisi: Belge Bilgi Kütüphane Araştırmaları*, (2), 1989,s.101-117.; Kurmuş, Ö.S., "Bursa'da Dergâh Kütüphaneleri", *Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*, Yay.Haz. Ramis Dara, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları Bursa Kitaplığı: 11, 2002, s.142-149.; Nilüfer Ateş, "Bursa'da Bir Dergâh Kütüphanesi: Emir Buhârî Dergâhı Kitaplığı", *İstem*, 18/35, 2020, s. 41-71.; Nail Bayraktar, "1944 Yılında Eski Milli Eğitim Bakanlığı Binası Cilt Atölyesinde İken Yanmış Olan Fihristlerin Listesi", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 6,(1), 1992, s. 4-9.; Kaplanoğlu, a.g.e., 1988, s. 271.

¹⁰⁸ Kumaş, a.g.e., 2020, s.154, 217.

¹⁰⁹ Kepecioğlu, a.g.e., 2009, C.III, s.72.; Bursa Vilayet Salmamesi,1927,s.313-314.; Bilgi, a.g.t., 2006, s.63.; Hasan Basri Öcalan, Bursa'da Tekke Hayatı ve Kitap (Tekke Kütüphaneleri), <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/%c3%96CALAN-Hasan-Basri-BURSA%e2%80%-99DA-TEKKE-HAYATI-VE-K%c4%b0TAP-TEKKE-K%c3%9cT%c3%9cPHANELER%c4%b0.pdf> Öcalan, Hasan Basri, "Bursa'da Tekke Hayatı ve Kitap (Tekke Kütüphaneleri)", In: ICANAS, 10-15 Eylül 2007, Bildiriler, Yay. Hazırlayan: Zeki Dilek vd., Ankara, 2009, s.181-188, <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/%c3%96CALAN-Hasan-Basri-BURSA%e2%80%-99DA-TEKKE-HAYATI-VE-K%c4%b0TAP-TEKKE-K%c3%9cT%c3%9cPHANELER%c4%b0.pdf> Erişim tarihi: 20.02.2021.; Kepecioğlu, a.g.e., 2009, C.III, s.72.; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi (BYEBEK), Genel nu: 4520. Erişim tarihi: 20.02.2021.; Грамаатикова, a.g.t., 2015, s.12.

¹¹⁰ Abdurrezzak Tek, "Tekkeler Kapatılmadan Önce Nakşiliğin Bursa'daki Tarihi Süreci", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 2007, s. 211-240.

¹¹¹ 1830 yılına ait Bursa Nüfus Kütüğü sayfa 139'da mahalle-i Şehreküstü (143) 'te, Hafız Hacı Mehmet Said Efendi için,

"Numara-i Neferât

1/1

Kır sakallı orta boylu

Sinni 45

Bâ-berât-ı âli mahalle imametine hissedâr

muhtâr-evvel

es-Seyyid Hâfız Mehmed Säid Efendi ibn-i Hacı Ahmed Efendi

menzil bâb 1

ve vefat eden oğlu Seyyid Hâfız Emîn Molla için de

2/2

Müzellef orta boylu

Sinni

40

Mezbûrun oğlu

Es-Seyyid Seyyid Hâfız Emîn Molla

Fevt-sûd fi sene 1253" yazar. Bursa Nüfus Kütüğü 1830 (Bursa Şehri Mahalleleri Müslüman Nüfusu), I-IV., Yay. Haz: Muammer Demirel, Raşit Gündoğdu, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, 2015, s. 95.

¹¹² Mehmet Şemseddin, a.g.e., 1332, s. 187-196.

1871'deki vefatından¹¹³ sonra kardeşi Şeyh Hâfız Bahaeddin Efendi¹¹⁴, ondan sonra ise oğlu Şeyh Mehmed Baha Efendi¹¹⁵ postnişin olur.¹¹⁶ Ahmed Baba Efendi'nin hacda vefat eden El Hafız Nuri Efendi adında başka bir oğlu daha vardır.¹¹⁷ Ahmed Baba tekkesi mürşitleri sırasıyla;

Hacı Ahmed Baba Efendi, 1261/1845, Seyyid Hacı Mehmed Said Efendi (eş-Şeyh el-Hâc Mehmed Said Efendi), 1287/1871, Şeyh Hâfız Bahaeddin Efendi, 1320-1902-1904 ile 4. Mehmed Baha Beyefendi'dir.¹¹⁸

Güngör Şahin, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşunda Bursalılar" adlı eserinde, Hakkı Baha Bey ve ailesi için, "*Jön Türkler ve siyasetle ilgilidir, babası Şeyh Hacı Baha Efendi, Ziya ve Eşref Paşa ile daha bir erbab-ı fazl ü kemalden...*", ağabeyi Mehmet Baha Bey için "*memleketimizin menafın müteallik mecalisde buldukları*", "*kardeşi Muhittin Baha Pars uzun zaman Bursa milletvekilliği yapmıştır*"¹¹⁹ der.

Baba Efendi Dergâhı'nın Son Şeyhi Mehmet Baha Pars¹²⁰ (1877-25 Ekim 1953)

Bursa İdadisini ve Aksaray Darütedris Mektebi'ni (İstanbul-1897) tamamlamış ve 1902'de de Alyans İzraelit'ten (Beyoğlu Alliance Israélite¹²¹) mezun olmuştur. Mehmed Baha Bey, yükseköğrenim için Fransa'ya gitmiştir.¹²² Keman, piyano, ud, viyola ve viyolonsel çalabilen¹²³, Bursa Sanat Mektebi'nde¹²⁴ Fransızca ve Tarih, Bursa Darüleytamı ve Bursa Lisesi'nde (Erkek Öğretmen

¹¹³ Kaplanoğlu, *a.g.e.*, 1988, s. 271.

¹¹⁴ Kurmuş, "a.g.m.", 2002, s. 142-149.

¹¹⁵ Mehmet Baha Pars. Kaplanoğlu, *a.g.e.*, 1988, s. 257.

¹¹⁶ Çam, *a.g.m.*, 2019, 62-65.; https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/vakif-kayitlar-arsivi/belge-ornekleri/Erisim_tarihi:20.02.2021.; Pehlivan, *a.g.m.*, 2018, 34-36.; Murat Bardakçı, "Operet Besteleyip Sahneye Koyan Bir Nakşibendi Şeyhi", 3 Eylül 2009, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/221304-operet-besteleyip-sahneye-koyan-bir-naksibendi-seyhi> Erişim tarihi: 20.02.2021.

¹¹⁷ Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.

¹¹⁸ Mehmet Şemseddin, *a.g.e.*, 1332, 187-196.; Öcalan-Mermutlu, *a.g.e.*, 2019, s. 373.; Kara, M., "a.g.m.", 1991a, s. 107-119.

¹¹⁹ Güngör Şahin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşunda Bursalılar, 11 Haziran 2019, <https://www.belgeseltarih.com/ittihat-ve-terakki-cemiyetinin-kurulusunda-bursalilar/> Erişim tarihi: 20.02.2021.; Mehmet Şemseddin, *a.g.e.*, 1332, s. 187-196.

¹²⁰ "Ahmed Baba Efendi Dergâhı şeyhi Mehmet Bahâuddin Efendi gibi kendisine intisap etmek isteyenlere şöyle demiştir: "Ben henüz derviş olamadım. Makam-ı irşat nerededir ki seni irşat edeyim. Fakat evkât-ı hamseye (beş vakit namaza) devamlı, kimsenin aleyhinde bulunma, ahlâk-ı hamide ile ittisâf et. İşte dervişlik budur". Ekrem Özer, Osmanlı'da Tekke ve Tarikat Islahatları-II. Mahmud Dönemi ve Sonrası, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007, s.142, 146.; Kaplanoğlu, *a.g.e.*, 1988, s. 257.; Kara, M., "a.g.m.", 1987a, s. 77-88.

¹²¹ Kazım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, 2017, s.213.

¹²² Kaplanoğlu, *a.g.e.*, 1988, s.257.

¹²³ <http://adalar-postasi-guncel.blogspot.com/2012/03/17-2682.html> Erişim tarihi: 20.02.2021.

¹²⁴ Kepçioğlu, *a.g.e.*, 2009, C. IV, s. 77.

Okulu'nda) müzik dersleri vermiş¹²⁵, Abdülhak Hamid (Tarhan) Bey'in Nesteren'ini operet¹²⁶ şeklinde bestelemiştir.

Hakkı Baha Pars¹²⁷

1879'da (Rumi 1295) Bursa'da Saray Caddesi'ndeki Baba Efendi Tekkesi'nde doğdu.¹²⁸ Babası, çevresinde şair ve besteci olarak tanınmış¹²⁹, ney¹³⁰ üstadı Baba Efendi Tekkesi Şeyhi Bahâeddin Efendi, annesi Nakiye Hanım'dır. Eşi ise Zehra (Hanım) Pars'tır¹³¹. Hakkı Baha Pars, Bursa Işıklar Askeri İdadisi bitirdikten sonra Harp Okulu'na girmiştir. Sınıf arkadaşlarından en önemlisi Mustafa Kemal'dir. "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti"nin Selanik şubesini kuruluşunda yer alır.

1912 tarihinde Ertuğrul Sancağı'ndan mebus seçilmiştir.¹³² Yunan işgali sırasında da Bursa'da Kuva-yı Milliye reisliği yapar. Sonraki dönemde Bursa'dan ayrılarak Bilecik-Eskişehir ve Afyon'da kalır.¹³³ Hakkı Baha Bey'in yayınlanmış veya yayınlanmamış 20 kadar eseri vardır. Safahat-ı Hayat (Safahat-ı Hayat, Bursa 1326/1909), Tasarruf-u Mecburi Müessesesi-i Maliye ve İktisadiyesi (Bursa-1341/1922), Usul-u Tenkit¹³⁴, Gayri Şuyunun Terbiye, Telkin Nedir?, Ruhi Terbiye, Umumi Psikoloji, Mizaç Bozuklukları, Ruhi Tedavi, Siyasal Psikoloji, Yeşiloba Öğretmeni¹³⁵, Mektep Kooperatifçiliği, Kooperatif Programı eserlerinin

¹²⁵ Hüdâvendigâr Vilayeti Salmâmesi, Sene 1287/1870, 1. Sene, Matbaa-i Vilayet-i Hüdâvendigâr, s. 434, 436.; Kaplanoğlu, a.g.e., 1988, s. 257.; <http://adalar-postasi-guncel.blogspot.com/2012/03/17-2682.html> Erişim tarihi: 20.02.2021.; Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, a.g.e., 2019, s.125-126.

¹²⁶ Abdülhak Hamit Tarhan'ın manzum piyesi Nesteren'i ve o Abdülhak Hamit Tarhan'ın eşi Fatma Hanım'ın ölümü üzerine yazdığı Makber şirinin bestesi de ona aittir. Bozkurt, C., "a.g.m.", 2015, s. 11-32.

¹²⁷ Kepecioğlu, Kamil, Bursa Kütüğü, C. II, Haz. Hüseyin Algül-Osman Çetin-Mefail Hızlı-Mustafa Kara-M. Asım Yediıldız, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2009, s.161.; Namdar Karatay, Hakkı Baha Pars Faniler Arasından Çekildi, Uludağ, Bursa Halkevi Dergisi, Sayı: 42-43, Bursa, 1.ci ve 2.ci Kânun 1941-1942, s.43.; Pars, Vedide Baha, Hakkı Baha Pars, İzmir Halkevi, Yayını no. 24, İzmir, 1934, s.1-10.; Abdullah Azmi Bilgin, "Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'ın Edebiyat Metodolojisiyle İlgili Görüşleri ve Eserleri", Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'a Armağan, Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu, Yayına Hazırlayanlar Eyyüp Azlal, Necmi Karadağ, M. Emin Karahan, Sempozyum Tebliğleri, Şanlıurfa, Şanlıurfa Belediyesi, 2006, s. 18.; Muhtinin Birgen, *İttihat ve Terakki'de On Sene*, Hazırlayan ve notlayan: Zeki Arıkan, 2017, s. 156.; M. Feyzi Öz, "Vedide Baha Pars", *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri*, UNESCO Yayınları, Ankara, 1987, s. 411-431.

¹²⁸ Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 169.; https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel-mudurluk-yayinlar/osmanli_yer_adlari.pdf

¹²⁹ Huyugüzel, a.g.e., 2000, s. 169.

¹³⁰ Arslan, Bahar, "Pars, Hakkı Baha" Maddesi, İzmir Kent Ansiklopedisi, 2018, s. 168-172.

¹³¹ Öz, a.g.e., 1987, s. 411-431.

¹³² Pars, Hakkı Baha, Genç Şiirleri ve Gençlik Şiirleri, Hakkı Baha Pars, İzmir Cumhuriyet Basımevi, 1941, s.29.

¹³³ Pars, a.g.e., 1941, s.29.; Öz, a.g.e., 1987, s. 411-431.

¹³⁴ Hakkı Baha, Usul-i Tenkid, Muin-i Hilâl Matbaası, Bursa, 1327-1911, 48 sayfa, 13x20.; Turan Güler, "Noktalama İşaretleri ve Hakkı Baha'nın Usul-i Tenkî Adlı Eserinin Tenkit ve Tahlili", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 2020, s. 575-591.; Ertuğrul, 4 Nisan 1912, Raif Kaplanoğlu'ndan e-posta ile alınmış belge.

¹³⁵ Son Posta Gazetesi 18 Şubat 1932, s. 4.

en önemlileridir¹³⁶. Hakkı Baha Pars, 8 Ocak 1942'de İstanbul'da vefat eder ve Edirnekapı Şehitliğine defnedilir.¹³⁷

Muhittin Baha Pars

Bursa'da 1300-1884/85 tarihinde Baba Efendi Dergâhı'nda (bugünkü Vakıf İşhanı'nın bulunduğu yerdedir) doğdu.¹³⁸ Annesi, Bursa kumandanı olan Hafız Mustafa Paşa'nın kızı Nâkiye Hanım'dır. Muhittin Baha, Türk Kurtuluş Savaşı esnasında Kuva-yi Milliye liderlerinden biri olmuş ve Bursa ile çevresinde Yunan birliklerine karşı savaşmıştır. "Millet Yolu" adlı bir gazete çıkardı.¹³⁹ Ankara'daki ilk mecliste Bursa Milletvekili olarak görev yaptı. Muhittin Baha Bey, 29 Ağustos 1954'te vefat etmiştir.¹⁴⁰ Ayrıca, Bursa Belediye Başkanlığı yapan Ahmet Muhtar Bey, eğitimci ve yazar Vedide Baha Pars bu soydan gelmektedir. Umurbey'de kalan Pars ailesi mensupları başta Pars olmak üzere Seyhan, Önev, Küçükdağ ve Okay soyadları ile soylarını sürdürmektedirler.¹⁴¹

Sonuç

Ömer Lütfi Barkan, "İlk Osmanlı membarının, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunu izah ederken Osmanlı Padişahlarının mensup olduğu soyun nereden ve ne zaman geldiğine, dinine, uç beyliklerinde buldukları zamanki sosyal hacimlerine, göçebe, köylü veya şehirli oluşlarına, Hristiyan ve diğer Türk beylikleri ile olan münasebetlerine ait verdiği malumat eksiktir ve baştan aşağı yeniden tetkike muhtaçtır. Ayrıca Anadolu'nun içinde bulunduğu siyasi ve sosyal vaziyet de, şimdiye kadar ilmi bir şekilde tetkik edilmiş değildir." der.

Buradan yola çıkarak da Osmanlı Devleti'nin kurulduğu zamana dair yeni bilgilerin ortaya çıkarılması dönemin koşullarını daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Osmanlı Devleti, ilk yıllarında gerekli duyulan nüfusu ve nüfuzu, Türkistan'dan Türkiye'ye doğru akan Türk kitlesine borçludur. Bu kitleler büyük boylara mensup aileler olduğu gibi küçük Türk gruplarına bağlı olabilmekteydi. Gelen bu aileler hem askerlik vazifesini icra ediyor hem de fetih sonrası alınan yeni topraklar yerleşip buralarda tekke ve zaviyeler kuruyorlar.

¹³⁶ Raif Kaplanoğlu, e-posta ile alınmış belge; Arslan, "a.g.m.", 2018, s. 168-172.; Yücel İzmirli, "Milli Mücadele'den Eğitim Ordusuna; Hakkı Baha Pars", Gazete Karşıyaka, Haftalık Bağımsız Yerel Gazete, Yıl: 1, Sayı: 14, 22 -28 Eylül 2020, s. 6.

¹³⁷ Huyugüzel, a.g.e., 2000, s. 1712.

¹³⁸ Muhittin Baha Pars, TBMM Üyeleri İçin Tercüme-i Hal, Sicil: 318, Dosya: 45, Seçim Dairesi: Bursa, TBMM Arşivi, Devre: 5, İctima Senesi: 76, Fevkalâde.; Mustafa Kara, "Dergâhlar; Açılış mı Kapansın mı?", *Bursa'da Zaman*, (10), Nisan, 2014, s. 54-65.; Baha Bey, Soyadı Kanunu'ndan sonra "Pars" soyadını almıştır. Pir Murat Sivri, "Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimine Yeniden Dönüş Süreci (1946-1949)", *Anasay*, (1), 2017, s. 37-56.

¹³⁹ <https://www.lib.uchicago.edu/e/collections/mideast/medoc-cat/journals.html> Erişim tarihi: 20.02.2021.; Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, a.g.e., 2019, s. 165-168.; Öztürk, a.g.e., 2012, s. 164-165.; Kaplanoğlu, a.g.e., 1988, s. 258.

¹⁴⁰ Muhittin Baha Bey, TBMM'nin I. Döneminde "Muhittin Baha", V.-VIII. Dönemlerinde ise "Muhittin Baha Pars" olarak kayıtlara geçmiştir. TBMM Albümü (1920-2010), 1. Cilt, 1920-1950. (2010). TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Haziran, s. 19, 64, 282, 298, 316, 634, 384, 435, 458, 510.; Kaplanoğlu, a.g.e., 1988, s. 258.

¹⁴¹ <http://yesilbursadergisi.com/mobil/koseyazisi.php?id=733> Erişim tarihi: 20.02.2021.

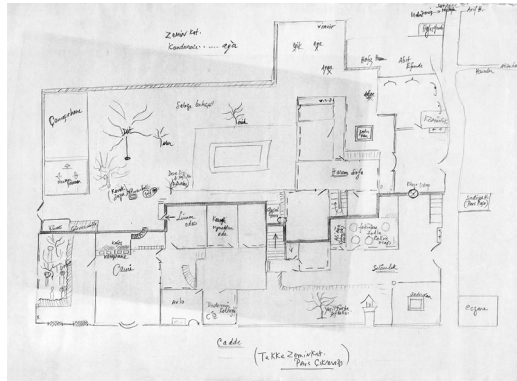
Bu “Kolanizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeleri”, özellikle Türkiye ve Balkanlarda Türk-İslam mührünün mimarları olmuşlardır. Bu döneme gelinceye kadar ilk çağlardan itibaren birçok devletin hayat bulduğu Türkiye toprakları, birçok savaşların bu bölgede cereyan etmesi ile oldukça yıpranmış ve harap olmuştur. Viran, harap adlarını taşıyan yerler artık abad, feravan ve mamur hale getirilmiştir.

Toplumlar/aileler sahip oldukları maddi ve manevi birikimler, yetenekler, özellikler sayesinde, yaşadıkları dönemleri ve sonraki zamanları değiştirme, etkileme güçlerine sahiptirler. Tarihin akışını değiştirirler.

Bugün kim, İbn-i Sina, Metehan, Attila, Farabi, Alp Arslan gibi şahsiyetlerin hem kendi devirleri, coğrafyaları hem de yakın uzak çevreleri ile günümüze kadar olan etkileri inkar edebilir. Karamanoğulları, Çandarlı Ailesi, Köprülüler, Dürrizadeler, Şakir Paşa Ailesi vb. gibi. Bugün Türkiye’de ve Osmanlı bakiyesi olan ülkelerde kim, Abdullah Cevdet, Ahmet Cevdet, Bahaeddin Şakir, İbrahim Temo, İshak Sukuti, Tunalı Hilmi, Yusuf Akçura, İkinci Mahmud, Talat Paşa, Celal Bayar, Namık Kemal, Ali Suavi, Bursalı Mehmet Tahir, Ömer Seyfettin, Yusuf Akçura ile Ziya Paşa gibi aydınları yok sayabilir. Tüm bu şahsiyetler/aileler yaptıkları veya yapamadıklarıyla tarihe damgasını vuran, yön veren kısacası bir güç, bir değerdirler.

Pars Beyler Ailesi de 600 yıllık (Osmanlı Devleti’nin ömrüne eş) geçmişi ile geçmişten günümüze, yetiştirdiği şahsiyetler ile Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde iz bırakmış, buldukları zamanı ve tarihi etkilemiş önemli Türk ailelerinden biridir. Bu kapsamda aileler ve fertlerin tarihini incelemek, tarihi süreçleri daha doğru anlamamızı sağlayacaktır. Olaylara veya olgulara sadece savaşlar, ekonomik buhranlar, kıtlıklar ekseninde değil bir ferdin bir ailenin nelere etki edebileceğini de gözler önünde serecektir. Burada tarihçilere ve araştırmacılara düşen önemli bir görev de araştırma alanlarında bireyin yetiştiği çevreyi, aileyi ve bireyi de göz ardı etmemesini sağlamaktır.

Ekler

Ahmed Baba Tekkesi¹⁴²

¹⁴² Eskiz çalışması Prof. Dr. Bedrettin Pars tarafından yapılmıştır. Aslı Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi’ndedir.

Abdullah ¹⁴⁶			Bedreddin Mahmud Pars Bey (Ümeradan)
Yakup Bey			-
Yel (Yalî) Umur Bey ¹⁴⁷			Mehmed Çelebi
Osman Askerî	Yakup Bey	Hundî Hatun	Ubeydullah (Abdullah)
Pir Ali ¹⁴⁸			
Seydi, Kaya, Recep, Haydar ¹⁴⁹	-	-	-

Pars Bey Ailesi Şecere¹⁵⁰

Mahalle	Avarız Hanesi	Kuruş
Şehreküstü	8	184

1839 (1255) Tarihli Nüzul ve Avarız Vergisi Defterine Göre Bursa Mahalle ve Köyleri¹⁵¹

Kaynakça

- "Tanzimat Devriminde Bursa 1856-1877". (1939). Nakleden: Naci Kum, *Uludağ, Bursa Halkevi Dergisi*, (24), s. 31-36.
- 1315 Duhullülere Mahsus Künye Defteri, Hakkı Baha-17 Nolu Künye Defteri, KHO Arşivi.
- AKKILIÇ, Yılmaz: *Bursa Ansiklopedisi*, 4. cilt, Burdef Yayınları, 2002.
- AKSOY, Necip: "Bursa'ya Gelen Valiler: Ahmed Münir Paşa-XX-", *Uludağ, Bursa Halkevi Dergisi*, (64-67), Bursa, 1944, s. 40-43.
- ALKAYA, Hasan Basri: Bursa ve Çevresindeki Ziyâret Yerleri ve Bunların Etrafında Oluşan Dini İnançlar, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2006.
- APAK, Adem: "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Bursalı Bir Vezir Ailesi: Kara Timurtaşoğulları", *Marife*, Yıl: 2, (1), Bahar, 2002, s. 181-196.
- ARSLAN, Bahar: "Pars, Hakkı Baha" Maddesi, *İzmir Kent Ansiklopedisi*, 2018, s. 168-172.
- ASLANGİRİ, Mine: Bursa Hurûfât Defterleri (1750-1800), *Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2019.
- ATEŞ, Nilüfer: "Bursa'da Bir Dergâh Kütüphanesi: Emir Buhârî Dergâhı Kitaplığı", *İstem*, 18/35, 2020, s. 41-71.
- ATLANSOY, Kadir: *Bursa Şairleri: Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*, Asa Kitabevi, 1998.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı: *Osmanlı Mîmârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, C.II, Baha Matbaası, 1972.
- BAHA, Hakkı: *Usûl-i Tenkid*, Muin-i Hilâl Matbaası, Bursa, 1327-1911, 48 sayfa, 13x20.
- BARDAKÇI, Murat: "Operet Besteleyip Sahneye Koyan Bir Nakşibendi Şeyhi", 3 Eylül 2009, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/221304-operet-besteleyip-sahneye-koyan-bir-naksibendi-seyhi> Erişim tarihi: 20.02.2021.

¹⁴⁶ Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.

¹⁴⁷ Kepecioğlu, *a.g.e.*, 2009, Cilt: IV, s.193.

¹⁴⁸ Pir Ali, Yel Umur Bey'in oğlu Osman Askerî'nin oğludur. 1512'de Seydi, Receb, Haydar, Kaya adında dört oğlu vardır. Kepecioğlu, *a.g.e.*, 2009, Cilt: IV, s.41.

¹⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız: Kepecioğlu, *a.g.e.*, 2009, Cilt: IV, s. 35.

¹⁵⁰ Neylâ ve Bekir Peynircioğlu Arşivi.

¹⁵¹ Emre Satıcı, 19. Yüzyılda Hüdavendigâr Eyaleti, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, 2008, s. 426.

- BARKAN, Ömer Lütfi: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi*, (II), 1942, s. 279-304.
- BAŞOL, Samettin: Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, 2008.
- BAŞOL, Samettin: Vakfiyelerine Göre XV. Yüzyıl Bursa Vakıfları, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2000.
- BAYRAK, Muhammed Said: Vakfiyelere Göre XIX. Yüzyıl Bursa Vakıfları, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2019.
- BAYRAKTAR, Nail: "1944 Yılında Eski Milli Eğitim Bakanlığı Binası Cilt Atölyesinde İken Yanmış Olan Fihristlerin Listesi", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 6,(1), 1992, s. 4-9.
- BERBER, İker: *Tarihi Kıpçak Türkçesi Sözlüklerinde Sosyal ve Kültürel Yaşam*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 55.
- BİLGİ, Selma Güler, Erken Cumhuriyet Döneminde Bursa'da Gündelik Yaşam (1923-1950), *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2006.
- BİLGİN, Abdullah Azmi, "Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'ın Edebiyat Metodolojisiyle İlgili Görüşleri ve Eserleri", *Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'a Armağan, Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu*, Yayına Hazırlayanlar Eyyüp Azlal, Necmi Karadağ, M. Emin Karahan, Sempozyum Tebliğleri, Şanlıurfa, Şanlıurfa Belediyesi, 2006, s. 18.
- BİRGEN, Muhittin, İttihat ve Terakki'de On Sene, Hazırlayan ve Notlayan: Zeki Arıkan, 2017.
- BOZKURT, Celil, "Milli Mücadele Döneminde Muhittin Baha Pars", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 56, Bahar, 2015, s. 11-32.
- BURSA KÜTÜĞÜ, Haz.: Hızlı-Mustafa Kara-M. Asım Yedyıldız, Cilt: I, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1987b.
- BURSA NÜFUS KÜTÜĞÜ 1830 (BURSA ŞEHRİ MAHALLELERİ MÜSLÜMAN NÜFUSU), I-IV., Yay. Haz: Muammer Demirel, Raşit Gündoğdu, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, 2015,s. 95.
- BURSA VAKFİYELERİ-1., Hasan Basri Öcalan, Sezai Sevim, Doğan Yavaş, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A, 2013.
- BURSA VİLAYET SALNAMESİ,1927.
- BURSA VİLAYETİ SALNAMESİ, Bursa Vilayet Matbaası, 1928.
- BURSA YAZMA VE ESKİ BASMA ESERLER KÜTÜPHANESİ (BYEBEK), Genel nu: 4520. Erişim tarihi: 20.02.2021.
- BURSALI MEHMET TAHİR BEY, *Osmanlı Müellifleri*, 2.Cild, 1972.
- ÇAM, Mevlüt, "Bursa'da Bir İrfan Ocağı Ahmed Baba Nakşibendi Tekkesi", *Bursa Günlüğü*, Eylül-Ekim-Kasım, (7), 2019,s. 62-65.
- ÇAVDAR, Remziye Tüba, "Bursa Kütüphaneleri", *Kütüphanecilik Dergisi: Belge Bilgi Kütüphane Araştırmaları*, (2), 1989,s.101-117.
- ÇETİN, Osman: "Doğan Bey'in Feryâdı", *Bursa Günlüğü*, Eylül-Ekim-Kasım, (7), 2019, s. 86-90.
- ÇİFT, Salih: "Osmanlılar Dönemi'nde Bursa'da Bektaşî Kültürü ve Bektaşî Tekkeleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 2001, s. 225-239.
- ÇOBANOĞLU, Esra: Çarşılarımız, "Ulu Çarşı", *Bursa Günlüğü*, (1), Mart, 2018, s. 76-78.
- DEMİREL, Muammer-BECEREKLİ, Sabri: "Bursa'nın Tarihi Mahalleleri, Umurbey, Yenimahalle, Karaağaç, Mollaarap Mahallelerinde Toplumsal Hayat (19. Yüzyıl)", Cilt: 3, Editör: Neslihan Dostoğlu, Yusuf Oğuzoğlu, Aziz Elbas, Necmi Gürsakal, 2014, s. 29.
- DEMİRTAŞ, Hasan: "Bursa ve Manisa'daki Vakıflarla İlgili İki Kitap: "Bursa Vakfiyeleri-I-, Yayına Hazırlayanlar: Hasan Basri Öcalan-Sezai Sevim-Doğan Yavaş, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yay., Bursa 2013, Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan, Haz. Mehmet Akif Erdoğru-Ömer Bıyık, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı, Yayın No: 7, Ankara 2014", *Vakıflar Dergisi*, (41), Haziran, 2014, s. 197-204.
- DURU, Kazım Nami: İttihat ve Terakki Hatıralarım, 2017.
- EDİZ, Özgür - GÜRSAKAL, Necmi: "Bursa Çarşı Makroformundaki Saçılmanın Fraktal Boyut ile Belirlenmesi", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 2010, s. 101-107.
- ERGİNLİ, Zafer: "Bursa Tasavvuf Kültüründe Horasanlı Dervişler", *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*, Yayına Hazırlayan: Ramis Dara, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları Bursa Kitaplığı: 11, 2002, s. 176-194.
- ERİÇOK, Ayşegül Keleş: "Bursa Tarihi Ticaret Merkezinde 16. Yüzyıldan Günümüze Ticari Fonksiyonların Değişimi", *TMMOB, Şehir Planlamacıları Odası, Planlama Dergisi*, 24 (3), 2014, s. 173-181.
- FAKİHE, Bursa Kütüphanelerindeki Türkçe Yazma Tarihler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Zümresi Mezuniyet Tezi.
- GÜLER, Turan: "Noktalamla İşaretleri ve Hakkı Baha'nın Usûl-i Tenkît Adlı Eserinin Tenkit ve Tahlihi", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 2020, s. 575-591.

- GÜNAY, Nilüfer Alkan: 18. Yüzyılda Osmanlı Taşra Yönetim Düzeninin Sosyo-Kültürel Yapıya Etkileri (Bursa Örneği), *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, 2010
- GÜNER, Galip: "Memlük-Kıpçak Sözlük ve Gramerlerinde Kişi Adları", *Dil Araştırmaları*, 12 (23) , 2018, s.103-122.
- HARRELL, Betsy: Bursa Rehberi, Çevirmen: Suna Asımgil, Redhouse Yayınevi, 1980.
- Hatıra Yahud Mirat-ı Brusa, Haremeyn Muhteremeyn Payellulerinden Şam-ı Şerif Kadısı Esbak El Seyyid Hasan Taib Efendi, Maarif Nezaret celilesinin pi 17 Zilkade sene 324 ve fi 20 Kanun Evvel sene 322 tarih ve üçüncü cildin 281/1301 numarolu ruhsatnamesiyle, Hüdavendigâr Vilayeti Matbaasında Tab Olunmuştur, Sene 1323 (1905-06), 26.
- HIZLI, Mefail: "Osmanlı Dönemi Bursa Mezarlıkları, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, (8), 1999, s. 135-147.
- HIZLI, Mefail: "Hüdavendigâr Vilayeti İmar Faaliyetleri Defteri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, (V), 1993, s. 227-248.
- <http://adalar-postasi-guncel.blogspot.com/2012/03/17-2682.html> Erişim tarihi: 20.02.2021.
- <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/ahmet-baba-baba-efendi-.html> Erişim tarihi: 20.02.2021.
- <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/aya-yani-teologos-kilisesi.html> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/baba-efendi-tekkesi-ahmet-baba-efendi-tekkesi.html> Erişim tarihi: 20.02.2021.
- <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/gungormez-mescidi.html> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- <http://burasibursa.blogspot.com/2010/02/bursa-turbeleri.html> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- <http://dursunsaral.com.tr/dursunsaral/index.php/2015/11/page/10/> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- http://ugurkoch.com/mirat_bursa.php Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- <http://web.archive.org/web/20020616202944/http://www.4dw.net/royalark/Turkey/turkey2.htm> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- <http://www.btch.org.tr/bursa-hanlari.php?id=42> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- http://www.bursadakultur.org/bursa_kutugu.htm Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- <http://www.bursareherim.com/sehrekustu-camii-nerede.html> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- <http://www.yazmalar.gov.tr/sayfa/koleksiyonlar/15> Erişim tarihi: 30.03.2021.
- <http://www.yesilbursadergisi.com/mobil/koseyazisi.php?id=795> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- <http://yelbursa.blogspot.com/2008/05/bursa-tarihi-resimleri-bursa-tarihi.html> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- <http://yesilbursadergisi.com/mobil/koseyazisi.php?id=733> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- <https://cdn.vgm.gov.tr/yayin/dergi/muhtelif/turkiyede-vakif-abideleri-ve-eski-eserler-3.pdf>, Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III, Bursa İli Merkez, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983, s. 153.
- <https://libdigitalcollections.ku.edu.tr/digital/collection/p21054coll1/id/844/> Erişim tarihi: 20.02.2021.
- <https://tarih.ihya.com/osmanli/1.beyazid-donemi/yildirim-bayezid-in-hanimplari-ve-cocuklari.html> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- <https://www.belgeseltarih.com/bursada-medfun-sadrazamlar-ve-vezirler/> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- https://www.bursa.bel.tr/dosyalar/yayinlar/bursadazaman_6.pdf Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- https://www.bursa.bel.tr/dosyalar/yayinlar/180522024523_bursa-gunlugu-sayi-1.pdf Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- https://www.bursa.bel.tr/dosyalar/yayinlar/190102110646_bursa-gunlugu-sayi-4-aralik-2018-web.pdf Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- <https://www.bursa.com.tr/orhan-gazi-kulliyesi-tarihi-carsi-hanlar-bolgesi-ve-cevresi-27318.html> 2009.
- https://www.bursa.com/wiki/Bursa_Han_Ve_Bedestenleri Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021
- <https://www.bursaaraştırmalarimerkezi.com/bursa-carsisinde-dergahlar/> Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2021.
- https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel-mudurluk-yayinlar/osmanli_yer_adlari.pdf
- <https://www.facebook.com/MisakiMilli/videos/708471396245942/> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/sehrekustu-camii> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
- <https://www.lib.uchicago.edu/e/collections/mideast/medoc-cat/journals.html> Erişim tarihi: 20.02.2021.
- <https://www.sanatalemi.net/belig/> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

- https://www.turkcebilgi.com/bursa_tarihi_eserler_ve_turistik_bilgiler Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.
<https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/vakif-kayıtlar-arsivi/belge-ornekleri> Erişim tarihi: 20.02.2021.
- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk: İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950), Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Hüdâvendigâr Vilayeti Salmânesi, Sene 1287/1870, 1. Sene, Matbaa-i Vilayet-i Hüdâvendigâr.
- İVEDİ, Burçe: Bursa İli Gemlik İlçesi Umurbey Beldesi *Çırğanlar Evi* İçin Restorasyon Önerisi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- İZMİRLİ, Yücel: “Millî Mücadele’den Eğitim Ordusuna; Hakkı Baha Pars”, *Gazete Karşıyaka*, Haftalık Bağımsız Yerel Gazete, Yıl: 1, Sayı: 14, 22 -28 Eylül 2020, s. 6.
- KAPLANOĞLU, Raif, Arşivi.
- KAPLANOĞLU, Raif, *Bursalı Şair ve Yazar ve Ünlüler Ansiklopedisi*, 1988.
- KAPLANOĞLU, Raif, e-posta ile alınmış belge.
- KAPLANOĞLU, Raif-OĞUZOĞLU, Yusuf, *Asri Gemlik*, Yusuf, Gemlik Belediyesi Yayınları, 2011.
- KARA, Mustafa: “Bursa Tekkelerinin Alfabetik Olarak İsimleri ve Belli Başlı Kaynaklar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 1987 b, s. 89-98.
- KARA, Mustafa: “Bursa Tekkeleri ve Tasavvufî Hayat Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 1987 a, s. 77-88.
- KARA, Mustafa: “Bursa Tekkelerinde Şeyhlik Yapan Mutasavvıflar (I)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 3, C. 3, (3), 1991, s. 107-119.
- KARA, Mustafa: “Bursa’nın Kültür Tarihini Aydınlatanlar-2-Kamil Kepecioğlu”, *Bursa’da Zaman*, Sayı: 18, Nisan, 2016, s. 15-16.
- KARA, Mustafa: “Dergâhlar; Açılın mı Kapansın mı?”, *Bursa’da Zaman*, (10), Nisan, 2014, s.54-65.
- KARATAŞ, Ali İhsan: “Osmanlı Toplumunda Mevlit Kandili ve Mevlit Vakıfları”, <https://dergi.diyana.net.gov.tr/makaledetay.php?ID=30452> Erişim tarihi: 20.02.2021.
- KARATAY, Namdar: Hakkı Baha Pars Faniler Arasından Çekildi, *Uludağ, Bursa Halkevi Dergisi*, Sayı: 42-43, Bursa, 1.ci ve 2.ci Kânun 1941-1942, s. 43.
- KAYA, Mehmet: 1918-1950 Yılları Arasında Bursa Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, 1999.
- KELEŞ, Hamza: “Vakfiyelere Göre XV. Yüzyılda Bursa’da İmar Faaliyetleri”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, (1), 2001, s. 177-188.
- KEMALOĞLU, Muhammet: “Türkiye Selçuklularında Dini Eserler”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 2015, Sayı: 12, s. 139-164.
- KEMALOĞLU, Muhammet: Hakkı Baha Pars: Hayatı ve Eserleri (1879-1942), *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara 2022.
- KEPECİOĞLU, Kâmil: *Bursa Kütüğü*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel, nr. 4519-4522.
- KEPECİOĞLU, Kâmil: *Bursa Kütüğü*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi.
- KEPECİOĞLU, Kâmil: *Bursa Kütüğü*, Cilt: I, Haz. Hüseyin Algül-Osman Çetin-Mefail Hızlı-Mustafa Kara-M. Asım Yediyıldız, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2009.
- KEPECİOĞLU, Kâmil: *Bursa Kütüğü*, Cilt: II, Haz. Hüseyin Algül-Osman Çetin-Mefail Hızlı-Mustafa Kara-M. Asım Yediyıldız, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2009.
- KEPECİOĞLU, Kâmil: *Bursa Kütüğü*, Cilt: III, Haz. Hüseyin Algül-Osman Çetin-Mefail Hızlı-Mustafa Kara-M. Asım Yediyıldız, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2009.
- KEPECİOĞLU, Kâmil: *Bursa Kütüğü*, Cilt: IV, Haz. Hüseyin Algül-Osman Çetin-Mefail Hızlı-Mustafa Kara-M. Asım Yediyıldız, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2009.
- KILCI, Ali: “Hacı Bayram-ı Veli Döneminden (1300-1453) Günümüze Kalan Vakıf Eserleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün Bunlar Üzerinde Yaptığı Çalışmalar”, *Vakıf Haftası Dergisi*, 4, 1986, s.81-140.
- KUMAŞ, Nursal: *II. Abdülhamid Döneminde Bursa’da Sosyal Hayat (1876-1909)*, 2020.
- KURMUŞ, Ö.S: “Bursa’da Dergâh Kütüphaneleri”, *Bursa’da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*, Yay. Haz. Ramis Dara, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları Bursa Kitaplığı: 11, 2002.
- MEHMED SÜREYYA: *Sicill-i Osmanî*, Cilt: V, Haz. Nuri Akbayar-S. Ali Kahraman, 1996.
- MEHMET ŞEMSEDDİN: *Bursa Dergâhları: Yâdigâr-ı Şemsi*, Nşr. M. Kara-K. Atlansoy, 1997.
- MEHMET ŞEMSEDDİN, *Yâdigari Şemsi*, Mısri Dergâhi Seccâdenesini, Matbaa-i vilâyet, 1332.
- MUHİTTİN BAHA PARS, TBMM Üyeleri İçin Tercüme-i Hal, Sicil: 318, Dosya:45, Seçim Dairesi: Bursa, TBMM Arşivi, Devre:5, İçtima Senesi:76, Fevkalâde.
- NEYLÂ VE BEKİR PEYNERCIOĞLU ARŞİVİ.
- OSMANGAZİ BELEDİYESİ ŞEHİR SAĞLIK PROFİLİ, Bursa Osmangazi Belediyesi, 2012.
- ÖCALAN, Hasan Basri, “Bursa’da Tekke Hayatı ve Kitap (Tekke Kütüphaneleri)”, *İN: İCANAS, 10-15 Eylül 2007, Bildiriler*, Yay. Hazırlayan:Zeki Dilek vd., 2009,s.181-188, <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/%c3%96CALAN-Hasan-Basri-> Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

- ÖCALAN, Hasan Basri: Bursa'da Tekke Hayatı ve Kitap (Tekke Kütüphaneleri), <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/%c3%96CALAN-Hasan-Basri-BURSA%e2%80%99DA-TEKKE-HAYATI-VE-K%4%b0TAP-TEKKE-K%c3%9cT%c3%9cPHANELER%c4%b0.pdf> Öcalan, Hasan Basri, "Bursa'da Tekke Hayatı ve Kitap (Tekke Kütüphaneleri)", In: ICANAS, 10-15 Eylül 2007, Bildiriler, Yay. Hazırlayan: Zeki Dilek vd., Ankara, 2009, s.181-188, <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/%c3%96CALAN-Hasan-Basri-BURSA%e2%80%99DA-TEKKE-HAYATI-VE-K%4%b0TAP-TEKKE-K%c3%9cT%c3%9cPHANELER%c4%b0.pdf> Erişim tarihi: 20.02.2021.
- ÖCALAN, Hasan Basri-MERMUTLU, Bedri: *Tarihi Bursa Mezar Taşları I*, Bursa Hazireleri, 2019.
- ÖZ, M. Fevzi: "Vedide Baha Pars", *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri*, UNESCO Yayınları, Ankara, 1987.
- ÖZER, Ekrem: Osmanlı'da Tekke ve Tarikat İslahatları - II. Mahmud Dönemi ve Sonrası, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, 2007.
- ÖZKÖSE, Kadir: "Bilimsel ve Teknolojik Gelişmelere Öncülük Eden Temel Süfi Yaklaşımlar", <http://yenidunyadergisi.com/bilimsel-ve-teknolojik-gelistmelere-onculuk-eden-temel-sufi-yaklasimlar/> Erişim tarihi: 30.03.2021.
- ÖZTÜRK, Yücel: *Bursa Basın Tarihi*, Ekin yay., 2012.
- PARS, Hakkı Baha: *Genç Şiirleri ve Gençlik Şiirleri*, İzmir Cumhuriyet Basımevi, 1941.
- PARS, Vedide Baha: *Hakkı Baha Pars*, İzmir Halkevi, Yayını no. 24, İzmir, 1934.
- PEHLİVAN, Naci: "Pars Beyleri", *Yeşil Bursa Dergisi*, Kurtuluş Savaşının Kadın Efeleri Sayısı, Yıl: 5, (19), Kış, 2018, s.34-36.
- POLAT, Sibel: Kamusal Dış Mekanlarda Mimari Kimliği Değerlendirmek İçin Bir Yöntem Önerisi Bursa Cumhuriyet Alanı Örneği, *Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, 2011.
- SATICI, Emre: 19. Yüzyılda Hüdavendigâr Eyaleti, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, 2008.
- SİVRİ, Pir Murat: "Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimine Yeniden Dönüş Süreci (1946-1949)", *Anasay*, (1), 2017, s. 37-56.
- Son Posta Gazetesi 18 Şubat 1932, s. 4.
- SÖNMEZİŞİK, Yıldırım Züleyha: Bursa A-119 Numaralı *Şer'iyye* Sicili Tahlil ve Transkripsiyonu, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2001.
- ŞAHİN, Güngör: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşunda Bursalılar, 11 Haziran 2019, <https://www.belgeseltarih.com/ittihat-ve-terakki-cemiyetinin-kurulusunda-bursali-lar/> Erişim tarihi: 20.02.2021.
- TARAKÇI, Betül: "Bursa Sokaklarında Tasavvuf Dersi", *Bursa Günlüğü*, (4), Aralık, 2018, s. 22-25.
- TAŞKIN, Caner: 15. ve 20. Yüzyıllar Arası Bursa Tekkelerinin Mekan ve Cephe Kurgusu, *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2017.
- TBMM Albümü (1920-2010), 1. Cilt, 1920-1950.(2010).TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Haziran.
- TEK, Abdurrezzak, "Tekkeler Kapatılmadan Önce Nakşiliğin Bursa'daki Tarihi Süreci", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 2007, s. 211-240.
- TURGUT, Vedat: "Vakıf Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi Aileleri II: Âl-i Timurtaş Paşa", *Osmanlı Araştırmaları*, LIII, 2019a, s. 51-120.
- TURGUT, Vedat: "Orhan Gazi Dönemi ve Vakıfları", *Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, V, Kocaeli, 2019b, s. 391-472.
- TURGUT, Vedat: "Vakıf Belgeleri Işığında Umur Bey ve Lala Şahin Paşa'nın Menşei ve Osmanlılar ile İttifakına Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, 2016, s.47, 1-39.
- TÜRK, Gönül Gülşen: Tasavvuf Kültüründe Derviş-Kitap Münasebeti ve Tekke Kütüphaneleri, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, 1995.
- Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İli Merkez), Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983.
- YANCI, Üftade: "1576 Numaralı Defter Örneğinde Ruûs Defterlerinin Vakıf Atamaları Açısından Önemi", *Vakıflar Dergisi*, (53), 2020, s. 47-66.
- YENAL, Engin: *Osmanlı Başkenti Bursa*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2014.
- YENAL, Engin: *Osmanlı Mimarlığı Erken Döneminde Bursa'da Yapıların Oluşumu*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2012.
- YILMAZYAŞAR, Hasan: Bursa'dan Kosova'ya: Hüdavendigâr Dönemi (I. Murad) Osmanlı Mimarisi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, 2017.
- YÜCE, Özge: Bursa Türk-İslam Eserleri Müzesi'ndeki Tarikat Eşyaları, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale, 2017.

Extended Abstract

The Famous Person of Bursa/Hüdavendigar Province Bedreddin Mahmut Bey-Pars Bey and Pars Bey Family

The Pars Bey family is a 600-year-old extended family that has an important place in the history and administration of Bursa Umurbey (even the Kozca Village, which was founded before him), and is known as the Pars Beyler Dynasty and lived as Pars Bey during the reign of Sultan Murat II, the son of Sheikh Abdullah Bedrüddin (Bedreddin Mahmut), Pars Bey or Bedreddin Mahmut Bey, son of Abdullah, Pars Bey, who was a close friend of the Sultan during the reign of Murat I and served in the palace, is another famous name of Bedreddin Mahmut Bey, son of Abdullah. The use of the phrase “azam ve kadri'l-muazzam” shows that he was a great leader and a high-value person. Bedreddin Pars Bey was known as a philanthropist. There was a large area stretching from here to Bursa Fortress, including the mosque, zawiya, cemetery and even the land of neighborhood houses. An area is his foundation. The land of the Greek church, the ruins of which are located opposite the Zafer Bazaar in Bursa today, also belongs to the Pars Bey Foundation. It was previously called Koz. Umurbey Village of Gemlike and Mazder Village of Kirmastı (Mustafakemalpaşa) are among the Pars Bey foundations. It is understood from the endowments that have survived to the present day that Bedreddin Pars Bey's son and grandchildren were charitable people like their grandfather.

The vizier of the period, Çandarlızâde Ali Pasha and Bedreddin Bey bin Abdullah are among the people who had zawiya built in Bursa. While Çandarlızade Ali Pasha stated that he had his zawiya built for the dervishes of Ebu Ishak Kazeruni, Bedreddin Bey stated that he dedicated his zawiya, which he had built in the Şehreküstü neighborhood, to guests, scholars and passers-by. Bedreddin Bey, son of Abdullah, known as Bepars, had a mosque and a zawiya built in the Şehreküstü neighborhood in Bursa in the 1440s. The mausoleum established next to these structures still exists today. Although the mosque is still standing today, there is no trace of the lodge. Bedreddin Bey's foundation charter, which includes only his zawiye, is dated 849/5-14 August 1445. The original charter is in Topkapi Palace. As it is understood from the expressions in the content of this foundation, the original foundation was burned. In this foundationname, his brother Şerafettin Yakup Bey (Şerefüddin Yakup Bey bin Abdullah was appointed as trustee and minister).

Ahmet Baba Efendi (1773-1840), one of the Pars Beys, had a disagreement with his elder brother over the administration of foundations and left Umurbey and settled in Bursa. He was the Nakşi sheikh of the lodge built in Karaseyh District. His descendants continue this task. Ahmet Muhtar Bey, who was the Mayor of Bursa, Mehmet Baha Efendi, a poet and writer, Muhittin Baha Pars, who was a Bursa deputy, and Vedide Baha Pars, an educator and writer, came from this lineage. Those who stayed in Umurbey continue their lineage with Pars, Seyhan, Önev, Küçükdağ and Okay surnames. Ahmed Baba Efendi died in 12 Rebiülevvel 1261-21 March 1845 and was buried in the graveyard of the lodge he had built in the Karaseyh district. In the garden of the lodge, there are the graves of Ahmet Baba, his eldest son Mehmet Said, who died in 1870/1871, and his other son, Mehmet Bahaeddin Efendi, who died in 1902-1903. There is information about Bedreddin Pars Bey and Şehreküstü Mosque in Bursa Hurûfât Notebooks, which concern the second half of the 18th century. Ahmed Baba Lodge is also known as Baba Efendi Lodge. It is a Naqshbandi lodge, which was established by es-Seyyid, one of the Naqshbandi elders, esh-Sheikh Ahmed Baba bin Ahmed, next to his house, which he bought with his own money, in Bursa central Osmangazi District, opposite the current Post Office building, where the Vakıflar Bank Office is located, in the Karaseyh District around Paşakapısı. The Pars Bey zawiya, which burned down together with the mosque in 1801 in Hijri 1216-Gregorian 1801 in the Şehreküstü neighborhood, was rebuilt in the Karaseyh neighborhood under the name Ahmed Baba lodge, and the same lodge was also recorded as the Baba Efendi lodge.

Sheikh Ahmed Baba passed away on 12 Rebi'ü'l Aww 1261 (1845), about fifteen days after the foundation certificate was issued, and was buried in the graveyard of the lodge. According to the Tawjih Registry Book, after the death of Ahmed Baba, the first sheikh of the lodge, his son Seyyid Hacı Hafız Mehmed Said Efendi (esh-Sheikh al-Hâc Mehmet Said Efendi), after his death in 1871, his brother Sheikh Hafız Bahaeddin Efendi, and after him, as stated in the charter. His son, Sheikh Mehmed Baha Efendi, becomes a hairdresser. Ahmed Baba Efendi has another son named El Hafız Nuri Efendi (He has a daughter named Mevhibe Hanım, d.1325) who died during the pilgrimage. The masters of Ahmed Baba lodge are respectively;

Hacı Ahmed Baba Efendi, 1261/1845, Seyyid Hacı Mehmed Said Efendi (co-Sheikh al-Hâc Mehmed Said Efendi), 1287/1871, Sheikh Hafız Bahaeddin Efendi, 1320-1902-1904 and Mehmed Baha Beyefendi. Güngör Şahin, in his book titled “Burstians in the Establishment of the Committee of Union and Progress”, states about Hakkı Baha Bey and his family, “It is about the Young Turks and politics”, “he says about his brother Mehmet Baha Bey, “our country is in a state of conflict”, “his brother Muhittin Baha Pars has been a Bursa deputy for a long time”.